

UDK: 070(497.1=161.2)"1924/1941"

94(497.1=161.2)"1924/1941"

323.15(497.1=161.2)"1924/1941"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 18. 10. 2010.

Prihvaćeno: 18. 2. 2011.

## Rusini o sebi na stranicama *Ruskih novina* (*Руски Новини*)

ZDRAVKA ZLODI

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Manjinski tjednik *Ruski novini* bio je prvo službeno novinsko glasilo južnoslavenskih Rusina u Kraljevini SHS. Njegov pokretač i vlasnik bilo je *Rusko narodno prosvjetno društvo* (R.N.P.D.), osnovano 1919. u Novom Sadu. Sustavnim pregledom svih brojeva od 1924. do 1941. godine autorica na temelju relevantnih novinskih priloga nastoji pokazati što su Rusini pisali o sebi te kakva je u skladu s tim bila njihova samoidentifikacijska predodžba i nomenklatura (Identitet I.) između dva svjetska rata. U želji da rad bude što transparentniji tekstualna analiza popraćena je citatima korištenog materijala koji je uglavnom preveden, dok je manji dio priložen u izvornom obliku kako bi se što zornije oprijemili odgovori na istraživačko pitanje. Budući da je istraživački rezultat temeljen na materijalu prve polovine XX. stoljeća, može ga se i treba razmatrati isključivo u historiografskom i znanstveno-istraživačkom kontekstu. Kada je riječ o suvremenim samoidentifikacijskim predodžbama Rusina, ovaj rad nema nikakvu odričnu vrijednost budući da je spoznajni domet istraživanja Identiteta I. analiziran ovim prilogom ograničen vremenom i okolnostima u kojima su Rusini živjeli prije više od osam desetljeća, kada su spomenute novine i izlazile.

Ključne riječi: Rusini/Rusnaci, Ukrajinci, *Ruski novini*, manjine, manjinska glasila, Kraljevina SHS/Jugoslavija, samoidentifikacija (Identitet I.).

\*

Kulturno-umjetničko i misaono stvaralaštvo južnoslavenskih Rusina kao i Ukrajinaca prepoznatljivo je u svim aspektima svoje manifestacije od početaka njihova naseljavanja sredinom XVIII. stoljeća pa sve do danas. Svojevrсни institucionalni okvir za očuvanje tradicijske kulture i identiteta ove etničke odnosno nacionalne manjine stvara se tek početkom XX. stoljeća osnivanjem kulturno-prosvjetnih i umjetničkih društava, preko kojih započinje i pokretanje prvih manjinskih novinskih glasila na ovim prostorima. Naklade prvih iz-

\* Članak je nastao na temelju izmijenjenog, dopunjenog i korigiranog poglavlja iz doktorske disertacije *Rusini/Ukrajinci u hrvatskim zemljama: etape doseljavanja i problem imena* te je kao takav rezultat znanstveno-istraživačkoga rada na projektu (019-0190613-0602) Hrvatskoga instituta za povijest u Zagrebu.

danja nisu bile velike, ali ni beznačajne, jer su u tim počecima one zadovoljavale potrebe za pisanom rusinskom (*ruskom*) i ukrajinskom riječi. Frekventnost novinskoga izdavaštva bila je značajnija tek između dva svjetska rata, kada se uglavnom pojavljuju tjednici, ali i časopisi kao što su *Ruski novini* (1924.–1941.) *Ruski narodni kalendar* (1921.–1941.), *Ridne slovo* (1934.–1941.), *Ruska zarja* (1934.–1941.), *Ukrajinski kalendar* (1940.–1941.), *Dumka* (1936.–1941.). Nakon Drugoga svjetskog rata među novim izdanjima pojavljuje se tjednik *Rusko slovo* (1945.–), kao svojevrstan nadomjestak za *Ruski novini*, te časopis *Nova Dumka* (1971.–).

Među prvim i najistaknutijim novinama koje su na južnoslavenskim prostorima počele izlaziti u prijeratnom razdoblju bio je rusinski tjednik *Ruski novini* (Руски Новини), namijenjen Rusinima u Kraljevini SHS, ali i šire. Gotovo neprekinuti slijed izlaženja ovoga tjednika, koji je pokrenulo *Rusko narodno prosvjetno društvo* osnovano 1919. u Ruskom Krsturu (Bačka/Vojvodina) pod predsjedanjem Mihajla Mudrog, trajao je gotovo puna dva desetljeća. Tijekom toga razdoblja nekoliko se puta mijenjalo dopisničko sjedište, urednička postava kao i tehnička, pa dijelom i koncepcijska struktura novina. Prvi brojevi *Ruskih novina* počeli su izlaziti u Novom Sadu pod uredništvom Jurja Pavića, a sve do 1931. svi rukopisi i dopisi bili su slani na adresu "Ruski novini", Novi Sad, Bojovićeve ul./br. 2, nakon čega se sjedište premješta u Đakovo. Toj promjeni prethodila je materijalna kriza zbog koje je tijekom nekoliko mjeseci (19. prosinca 1930. – 28. kolovoza 1931.) tjednik u potpunosti prestao izlaziti, o čemu svjedoči i pismeno obraćanje predsjednika R.N.P.D.-a Mihajla Mudrog čitateljima *Ruskih novina*.<sup>1</sup> Promjenu dopisničkog sjedišta pratile su i druge izmjene vezane za izlaženje tjednika, pa su tako pretplata i sveukupna pošta od 1931. slani u uredništvo u Piškorevcima, dok je novi i glavni urednik postao dr. Matija Petlić, profesor bogoslovije u Đakovu. U tom razdoblju (1931.–1937.) *Ruski novini* (RN) tiskale su se u Biskupskoj tiskari u Đakovu, a izdavaštvom je rukovodio Mihajlo Firak. Iz obrazloženja predsjednika R.N.P.D.-a, koje je inače bilo osnivač i vlasnik tjednika, M. Mudrog u prvom broju obnovljenog RN-a vidimo da su spomenute tehničke i uredničke promjene smatrane tek privremenim rješenjem te da je postojao plan vraćanja novinskoga sjedišta na područje Vojvodine, u Ruski Krstur.<sup>2</sup> Najavljeni plan ostvaren je šest godina poslije, kada dolazi do novih tehničko-uredničkih izmjena. Od 1937. pa sve do kraja svojega postojanja 1941. RN izlazi u Ruskom Krsturu, u izdanju R.N.P.D.-a koji je u to vrijeme mogao na sebe preuzeti i tiskarske poslove, dok je glavni urednik postao Mihajlo Firak. Dotad relativno postojan urednički kontinuitet (J. Pavić 1924.–1930.; M. Petlić 1931.–1933.; F. Didović 1933.–1936.; M. Firak 1937.–1940.) prilično je narušen 1940. godine, kada je dužnost glavnoga urednika bila preuzimana čak četiri puta: M. Firak → E. Džunja → I. Timko → M. Firak.

<sup>1</sup> Михайло МУДРИ, "Працалне слово!", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 47 (302), 19. 12. 1930., 1.

<sup>2</sup> М. МУДРИ, "Браца Русини!", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 1 (303), 1931., 1.

Iz uvodne riječi prvoga broja (1924.) ističe se da su novine izdane na narodnom jeziku, (rusinskom, nap. Z. Z.), koji je inače kodificiran godinu dana prije na temelju bačvansko-srijemskoga govora južnoslavenskih Rusina.<sup>3</sup> Prema navodima uredništva cilj tjednika nije bio samo informiranje na regionalnoj ili državnoj razini, nego i doticaj s Rusinima koji žive u drugim područjima Europe te izvan nje. Dopisi čitatelja iz prekooceanskih zemalja svjedoče da su saznanja o ovome tjedniku uistinu došla i do Rusina izvan Kraljevine SHS, iako je ovdje ponajprije riječ o iseljenicima s južnoslavenskoga prostora, a ne izravnim kolonistima koji su se s Hornjice doselili u Ameriku.<sup>4</sup> Osvrti na *Ruski novini* zapaženi su i u iseljeničkoj (američkoj) periodici, za čije je područje već 1926. (od br./č. 75) osigurana mogućnost godišnje pretplate u iznosu od 4 dolara. Osiguranje redovne dostave RN-a, uz mogućnost isključivo godišnje pretplate za rusinsko iseljeničtvo u Americi, označilo je važan pomak u izlaženju novina koje su time na neki način i službeno prerasle iz regionalnog u međunarodno manjinsko glasilo.<sup>5</sup>

U prvih pedesetak brojeva tjednika počele su se kristalizirati i prve ozbiljnije reakcije na dotad objavljene tekstove, pri čemu uz većinom pozitivna reagiranja jasno uočavamo postojanje svojevrzne opozicije u rusinskim redovima na južnoslavenskome prostoru. S tim u vezi predsjednik R.N.P.D.-a M. Mudri pozvao je u javnom obraćanju na očuvanje narodnoga jedinstva.<sup>6</sup> Iako je RN tijekom cjelokupnog izlaženja u svim svojim rubrikama (*Glavne vijesti*, *Vijesti iz domovine*, *Vijesti iz svijeta*, *Kulturni kutak*, *Iz naših valala*, *Gospodarske vijesti*) uistinu bio posvećen naznačenim temama, potreba za povremenim, ali sustavnim takvim i sličnim reagiranjima na opozicijska rusinska i nerusinska spočitavanja pokazala se neizbježnom.<sup>7</sup> Osvrt uredništva na primjedbe i negativna reagiranja nekih čitatelja na pisanje, a time i uredničku politiku RN-a, ticao se tobožnje "neprimjerenosti" politike spomenutih novina, na što je uredništvo još jednom istaknulo da cilj tjednika nije da bude političko, nego kulturno-prosvjetno i etičko glasilo.<sup>8</sup>

Premda je tjednik imao općeinformativnu vrijednost, glavne i naslovne teme ticale su se uglavnom Rusina i rusinskih pitanja (borba za školu, vjeroispovijest i kulturne tradicije) u Kraljevini SHS. Pitanje očuvanja identiteta za Rusine je bilo usko vezano uz učenje materinjeg jezika, što je pak u prošlosti bilo više pod ingerencijom Crkve negoli države. Političko-teritorijalne pro-

<sup>3</sup> "Русини!", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 1, 4. 12. 1924., 1. Prijedlozi svećenika i predsjednika R.N.P.D.-a Mihajla Mudrog rezultirali su najprije zajedničkom Skupštinom 1920., koja je prihvatila rusinski jezik kao službeni za južnoslavenske Rusine. Havril Kosteljničnik, koji u to vrijeme živi u Lavovu, podržao je inicijative R.N.P.D.-a nakon čega je 1923. izašla prva gramatika rusinskoga jezika koja se bazirala na bačvansko-srijemskome govoru južnoslavenskih Rusina. Vidi Eugenija BARIĆ, *Rusinski jezik u procjepu prošlosti i sadašnjosti*, Zagreb 2007., 65.-66.

<sup>4</sup> "Писмо зоз Америци", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 20, 1925., 1.

<sup>5</sup> "Ћо пишу америѣански новини за нас", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 21, 1925., 1.-2.

<sup>6</sup> М. МУДРИ, "Напрям Руских новинох", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 47, 1925., 1.

<sup>7</sup> *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 5-55, 1925., 1.-3., 5.

<sup>8</sup> М. МУДРИ, "Напрям Руских новинох", 1.

mjene i promjene državnoga okvira nakon raspada Monarhije uključivale su i promjenu državne politike spram prosvjete, što se odrazilo i na rusinske škole. Prvobitne reakcije nakon Prvoga svjetskog rata bile su pomalo negativne jer su intervencije državnih vlasti doživljene kao pokušaj monopola te su čak izazvale određenu bojazan kod Rusina od povrede integriteta ove skupine koja se vrlo snažno držala uz Crkvu (grkokatoličku).<sup>9</sup> Da je politika države spram vjere i vjerskih institucija imala odjeka na Rusine vidljivo je i iz nekih naslova u kojima se komentira primjerice *nedavni ispad ministra Pribićevića* na skupu katoličkih biskupa u Mariboru. Naslovnica "Škola bez Boga", iz koje neizravno iščitavamo strah od mogućeg odnarođivanja, budući da je rusinski identitet velikim dijelom oblikovan pripadnošću Grkokatoličkoj crkvi, tu činjenicu samo potvrđuje.<sup>10</sup>

Unatoč evidentno prisutnim razmimoilaženjima u rusinskim redovima, koja su nerijetko bila pothranjivana i vanjskim utjecajima, u gotovo svim brojevima RN-a uočljiva je tendencija da se očuva etničko i kulturno jedinstvo Rusina u Kraljevini SHS, ali i izvan nje. Iz konteksta svih relevantnih priloga jasno vidimo da autori sve Rusine, neovisno o njihovoj međusobnoj udaljenosti i izloženosti različitim kulturno-političkim utjecajima tijekom povijesti, smatraju jednim *ruskim* (rusinskim, nap. Z. Z.) narodom. Prostorni dometi rusinskoga etničkog tijela redovito su isticani u rubrici *Iz naših valaloh* (*З из наших валалох*), iz koje se jasno vidi da ona objedinjuje rusinske naseobine i u Vojvodini i u Srijemu te Slavoniji. Osim prostora naseljavanja na slavonskome jugu, Rusini Kraljevine SHS redovito su isticali i svoju povezanost s matičnom domovinom (Hornjica), pri čemu su otvoreno ukazivali i na etničko-teritorijalnu povezanost sa širim (ukrajinskim) prostorom. Pitanje samoidentifikacije Rusina bilo je isto tako usko vezano uz "problem" nomenklature, što se potvrđuje kroz niz uporabnih etnonima i etnonimskih oblika zastupljenih u svim tekstovima RN-a, iako su izvorni i najčešće korišteni oni najstariji i do danas sačuvani etnonimi: *Rusin* i *Rusnak*. S tim u vezi potrebno je upozoriti na pridjevski oblik imena Rusin, budući da je on u hrvatskome jeziku percipiran u posve drugačijem značenju zbog nerazlikovanja korijenskih osnova *rus* i *ros* kakvo postoji u nekim drugim slavenskim jezicima. Izvorni rusinski pridjevski oblik nije *rusinski*, nego *ruski*, te stoga treba paziti da se pojmovi poput *ruski jezik*, *ruska vjera* ili *ruski narod* ne poistovjete sa suvremenim poimanjem svega ruskog (moskovskog, nap. Z. Z.).

U kojoj su mjeri moguće zabune i pogrešne interpretacije teksta vidimo već iz dopisnog članka čitatelja, koji svjedoči o pozitivnim reakcijama na izlaženje novoga tjednika. U njemu nailazimo na formu koja samo potvrđuje moguće zabune oko (ne)razlikovanja ruskog od "rosijskog". Naime čitatelj Rusin, čija žena rado čita RN, na kraju pisma piše *Neka žive tako vrijedne i čestite*

<sup>9</sup> "Борба за школу", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 2, 11. 12. 1924., 1.

<sup>10</sup> "Портрет катол. Владикох", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 2, 11. 12. 1924., 2.; "Школа без Бога", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 3, 18. 12. 1924., 1.

*Ruskinje* (*Най жию таки вредни и честити Рускини*).<sup>11</sup> Povezanost i rasprostranjenost etnonima Rusin s obje strane Dunava potvrđuje se i u obraćanjima redakcije braći u Hrvatskoj, osobito tijekom blagdana. U tom obraćanju opažamo da se naglasak ne stavlja toliko na isticanje imena koliko na isticanje vjere, odnosno vjeroispovijesti, pa se jednako tako tretiraju i Hrvati katolici rimskoga obreda.<sup>12</sup>

Iako se i za novine i za narod koristi rusinsko ime, iz priloženih tekstova, a posebno pjesama kao dijela narodnoga stvaralaštva, vidimo da ovaj termin nije izvorni i nije uobičajena forma koju Rusini inače koriste u svakodnevnom životu, pogotovo ne u pismu, a onda ni i u govoru. Po vijestima koje su uvrštene u prioritetne redovito pratimo izvještaje iz Galicije (Ukrajinska Galicija)<sup>13</sup> o tamošnjim crkvenim i kulturno-političkim događanjima, što govori u prilog tome da su zbivanja na tom prostoru Rusini u Jugoslaviji doživljavali kao sastavni dio svoje stvarnosti.<sup>14</sup> Prateći naslove i pogotovo sadržaje pojedinih osvrtâ, možemo uočiti da se u novinama uz rusinsko (*rusko*) ime nerijetko ističu Ukrajinci i ukrajinsko ime kao posebno, ali to je uglavnom vezano za kulturno-prosvjetnu djelatnost koja je očito registrirana samo pod tim etnonimom. Stoga, iako Ukrajinci sve do 1971. nisu iskazivani zasebnim popisima, u svakodnevnom životu postojalo je izvjesno razlikovanje onoga što je barem nominalno bilo označeno ukrajinskim imenom.<sup>15</sup> Samoidentifikacija Rusina krajem 1920-ih vidljiva je izravno iz narodnoga stvaralaštva, kojem je bilo kakva interpretacija malo potrebna. Pjesma Gabora Kosteljnika potvrđuje, između ostalog, poistovjećivanje rusinskoga imena s rusnačkim, odnosno upotrebu unutarnje identifikacijske nomenklature *Rusnak*.<sup>16</sup>

Дошли до мене гласи	...Гей мили <i>Руснаци</i> !	...У <i>руским народзе</i>
З родзеного краю	Гей милючки браца!	Ви остатні були
Же мойо <i>Руснаци</i>	Вера то ше вера	Остатні, найменьши
Уж "Новини" маю	Нешка швет превраца!	Та вас и забули...

Korištenje imena *Rusnak(ci)* potvrđuje da je ono doista bilo unutarnje ime (samonaziv) koje se koristilo paralelno s imenom *Rusin(i)*, dok kao kтетик po svim tekstovima pratimo gore istaknuti oblik *руски*: npr. *будучноси Руского*

<sup>11</sup> "Зос наших валблех", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 4, 25. 12. 1924., 3.; "Зос наших валблех", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 22, 1925., 1. (podcrtala Z. Z.).

<sup>12</sup> "Хорватски крачун", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 6, 1925., 3.

<sup>13</sup> "Галицка Україна", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 76, 1926., 3.

<sup>14</sup> "Друштво 'Просвита' у Львовѣ", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 63, 1926., 2.; "Польска – длуство польскей держави", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 65, 1926., 3.; "Двацеппейцпрочни юбилей Митрополита Шептицкого", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 66, 1926., 2.

<sup>15</sup> "Подяка", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 70, 1926., 3.

<sup>16</sup> "Привитанє Руским Новином" (Г. Костельник), *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 8, 1925., 1. (riječi istaknula Z. Z.).

*народу* ili *на руску*, kada se želi reći da je nešto napravljeno *po ruski*, te primjere *руски слова* i *руска мова*.<sup>17</sup> No, iako se kaže i piše *Руски народ*, u m. licu jednine koristi se ime *Русин* ili *Руснак*.<sup>18</sup>

Vrlo sličan primjer pruža izbor stihova iz drugog sličnog priloga, u pjesmi V. Sabova, polaznika "realke", posvećenoj *Ruskim novinama*:

Шнива ю то **Руснак**

И конї вицина...

За нашу Просвиту

Ми ше уж лапаме

Та **Руски Новини**

Хей **Руски Новини**

Уж сце и досц можни

Уж вас ми **Руснаци**

Забуц не возможни...

Уж давно читаме<sup>19</sup>

U pjesmi *Свјатим звуком* A. I. Pavloviča iščitavamo nekoliko varijanti upotrebe etnonima Rusin i Rus te njihovih pridjevskih oblika. U uvodnom tekstu posvećenom ovom prilogu ističe se skromna literarna djelatnost potkarpatskih Rusina, od kojih potječu i Rusini u Jugoslaviji, što je velikim dijelom bilo uvjetovano pritiscima Mađara. Potkarpatski Rusini stoga nemaju bogatu pismenu ni prosvjetnu djelatnost, ponajprije jer nemaju prave inteligencije. Unatoč tome među tim Rusinima ističe se nekoliko zaslužnih figura kao što su A. Duhovnič, V. G. Donski te autor pjesme A. I. Pavlovič.<sup>20</sup> Istaknuti autori, prema navodima, predstavljaju poveznicu između potkarpatskih i južnoslavenskih Rusina, zbog čega se naglašava potreba njihova isticanja budući da im broj ionako nije velik. Prvi među *ruskim* piscima-pjesnicima (*Еден од перших руских писемнікох*) svakako je A. I. Pavlovič koji je u svojim pjesmama iskazivao ljubav prema *ruskom narodu* i *svetu* što je *rusko*: *Писал он писні у котрих виказал свою вельку лубов гу рускому народу и шицкому, цо ше воло руске*.<sup>21</sup> Većina Pavlovičevih pjesama posvećena je životu *ruskoga naroda*, slavi i časti *ruskoga roda*, jezika i *ruske zemlje*: Векшина його писніе пошвецена животу *русского народа*, сыави и чесци *русского роду, языка и русской землі*.<sup>22</sup>

Свјатшм звуком **руска земља**

Свої чадца поздравляет

... Свјатим громом руских слов

**Руская кров** сгривает

Вес моєй жизни состав

**Руская совист** вищает

<sup>17</sup> "Пред вельким дньом", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 9, 1925., 1.; "Пред вельким дньом", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 8, 1925., 3.; "Руским Новином", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 7, 1925., 4.

<sup>18</sup> "Пред вельким дньом", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 9, 1925., 1.; "Руским Новином", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 7, 1925., 4.

<sup>19</sup> "Руским новином", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 18, 1925., 3.

<sup>20</sup> "Винец – Стихотворения", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 10, 1925., 2.

<sup>21</sup> *Isto*, 2.

<sup>22</sup> *Isto*, 2.



В мнї кипит *руска кров*

Помнї што ти *Руский Слав*

Почитаю *руську кров*

Моїх честних прадідов...

*Руский* мой *прадід*, прамати

От вик вигов я *Русин*<sup>23</sup>

Jedna od nezaobilaznih tema koje se povremeno provlače kroz tekstove kada je riječ o "starome kraju" jesu i osvrti o suživotu s drugim narodima na području Potkarpatja. I dok se, barem u to vrijeme, negativno opisuje mađarski jaram, Slovaci se prikazuju kao *braća*. Dobar odnos sa Slovancima prenio se i na područje naseljavanja, pa tako bilježimo pozitivne reakcije Rusina na gostoprimstvo Slovaka koji su živjeli uz Rusine na prostoru Hrvatske (Petrovci).<sup>24</sup> Osvrti Rusina na proces kolonizacije koji se odvijao 20-ih godina XX. stoljeća pobudili su sjećanja na njihovo iskustvo kolonizacije prostora Srijema i Bačke, kamo se u novije vrijeme doseljavalo stanovništvo iz siromašnijih dijelova Kraljevine Jugoslavije. Iseljavanjem iz starih, sjevernih predjela Monarhije preći južnoslavenskih Rusina stvorili su nove *ruske* naseobine na području tada opustjele Bačke.<sup>25</sup> Ukupan broj Rusina koji se u priloženom tekstu spominje je oko 60 000 ljudi, uz napomenu da se taj broj povećava, a ekspanzivnost Rusina dovodi do toga da se lako sele iz starih postojbina u nove. O razlozima seljenja Rusina koji su se počeli doseljavati u XVIII. stoljeću autor ("Bačvanski Slavonac") navodi primoranost tamošnjega stanovništva da se odluči na taj korak. O razlozima sekundarnih migracija nakon doseljavanja Rusini svjedoče dvojako: nesnalažljivost pojedinaca da se prilagode danim uvjetima te ratna zbivanja, što je na kraju dovelo do daljnjeg seljenja potomaka onih koji su stvorili prve rusinske kolonije na južnoslavenskome prostoru.<sup>26</sup> Iz Bačke su se Rusini isprva selili u Srijem, ali ih se jedan dio istodobno selio i u Slavoniju, na gazdinstva, s tim da su slavonska gospodarstva bila prestižnija (Rajevo Selo, Andrijevc, Piškorevc).<sup>27</sup>

Predodžbe o povezanosti južnoslavenskih Rusina s maticom nisu uključivale samo potkarpatsko područje, nego i Galiciju odnosno Bukovinu. Vidljivo

<sup>23</sup> Isto, 2.-3.

<sup>24</sup> "При братох Словакох", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 2, 1925., 1.-2.

<sup>25</sup> Josip KLJAJIĆ, "Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću", *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 6 (2001.), 193.-232.; Filip POTREBICA, "Uspostava i ustroj županija u istočnoj Hrvatskoj 1745.-1848", *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 6 (2001.), 27.; Slavko GAVRILOVIĆ, Ivan JAKŠIĆ, *Građa za privrednu i društvenu istoriju Bačke u XVIII. veku*, Beograd 1986., VII-VIII, 1.-7.; Roman MIZ, "Pronađeni novi dokumenti o naseljavanju Rusina u Bačku", *Nova Dumka/Hova Dumka*, Vukovar, XV, 1986., 54., 55.-58.; Vlado KOSTELNIK, "Na ekonomskoj osnovi i civilizacijskoj i kulturnoj ravni naprednog čovječanstva", *Nova Dumka/Hova Dumka*, Vukovar, XVII, 1988., 70, 2.-3.; Maksim KAMENJECKIJ, "Ukrajinci u južnoslavenskim državama", *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj 1991.-1995.*, Zagreb 1995., 22.-24.

<sup>26</sup> "Наша колоезиация", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 12, 1925., 1.

<sup>27</sup> "Наша колоезиация", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 13, 1925., 2.

je to ne samo iz podtematskih jedinica u novinama, gdje se gotovo redovito izvještava o zbivanjima u Ukrajini, među kojima gotovo isključivo nalazimo detaljne vijesti iz jugozapadnoga dijela zemlje. Izrazite antipoljske stavove (ali i antirumunjske), koje na tom prostoru izražavaju Ukrajinci, dijele i Rusini na jugu, a iz toga bi se neizravno moglo zaključiti da se zapravo s njima poistovjećuju.<sup>28</sup> Ova tvrdnja ponajviše proizlazi iz korištenoga nazivlja na koje nailazimo u *Ruskim novinama*, za razliku od nešto mlađih glasila *Dumke* i *Nove Dumke*. Tekst koji oprimjeruje ovakvu pretpostavku naslovljen je "Rusini u Galiciji pod Poljacima", u kojem se sugerira da je riječ o *Rusinima Ukrajincima* (Русини Українці у Восточней Галиції).<sup>29</sup> U njemu je dan negativan prikaz poljske državne politike prema istočnoj Galiciji, odnosno *rusko-ukrajinsko galicijskoj zemlji* (руско-української галицької землі).<sup>30</sup> Ističe se nepravедно i nekorektno postupanje Poljaka spram *Rusina-Ukrajinaca* (Русинами-Українцями) koje, prema autorovim poimanjima, ne bi trebalo biti svojstveno Slavenima. Kao jedan od dokaza lošeg postupanja Poljaka na području istočne Galicije navode se česta uhićenja Rusina popraćena premetačinama i zastrašivanjem radi primoravanja Rusina na iseljavanje s toga područja.<sup>31</sup> One koji bi, ipak, ostali pod poljskom vlašću, pokušali bi i pokušavaju polonizirati – napraviti od Rusina Poljake tako da u sve škole i ustanove nametnu poljski jezik. Ovakav način postupanja Rusini uspoređuju s postupanjem Mađara s druge strane Karpata, koji se od Poljaka razlikuju samo po tome što su nakon 1918. postali "mali", dok se Poljacima dopušta da u istočnoj Galiciji rade što žele.<sup>32</sup>

Problem položaja Rusina u Bačkoj i Vojvodini zrcali se u prilogu jednog članka koji neizravno govori o *Ruskom Narodnom Prosvitnom Društvu* (Руске Народне Просвітне Друштво). U tom tekstu vidimo potvrdu nekih problema vezanih za vjerski identitet ove manjine, koji su se odnosili na pitanje suživota grkokatoličkih Rusina s pravoslavnim srpskim stanovništvom. Nesumnjive potvrde o neznatnoj, ali očitoj zastupljenosti labilnosti u redovima grkokatolika daju i navodi Rusina koji govore o djelovanju i postupku jednog rusinskog učitelja i prosvjetitelja, Nestora Timka. Nazivajući ga rusinskim Herostratom, Rusini upozoravaju na štetu koju je Timko nanio spomenutom društvu i ugledu Rusina na tom prostoru. Njegova navodna karakterizacija društva i komentari o stvarnim motivima njegova osnivanja, objavljeni u srpskim novinama *Zastava*, dovode u izravnu konfrontaciju grkokatoličke i pravoslavne vjerske krugove budući da Timko ističe kako je glavni cilj toga društva (R.N.P.D.) da se bori protiv Pravoslavne crkve i Srba.<sup>33</sup> S obzirom na učestalost osvrta o neprimjerenoj državnoj politici spram vjerskih pitanja i s

<sup>28</sup> "О польско-українським односу", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 56, 1926., 2.-3.; "Україна – нашо под Румунями", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 71, 1926., 2.; "Борба Русиных у Польскей за свою шьолу", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 74, 1926., 1.

<sup>29</sup> "Русини у Галиції под Полькама", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 12, 1925., 2.

<sup>30</sup> *Isto*, 2.

<sup>31</sup> *Isto*, 2.

<sup>32</sup> *Isto*, 3.

<sup>33</sup> "Руски Херосрат", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 20, 1925., 2.



obzirom na veliku važnost koju su Rusini pridavali vjeri i svojoj vjerskoj posebnosti kao simbolu očuvanja identiteta, ovakve kvalifikacije iz rusinskih redova (N. T., nap. Z. Z.) svjedoče o mogućim štetnim posljedicama po njih ne samo u tom razdoblju, nego i uopće.<sup>34</sup> Da nije riječ samo o uzgrednim događanjima potvrđuje i tekst O. Kostelnika o položaju Rusina (Ukrajinaca, nap. Z. Z.) nastanjenih u Bosni. Vjerski odnosi na tom području bili su u daleko ozbiljnijoj fazi tenzija, koje su uključivale i odvrćanje od grkokatoličke vjere te nasilje "otpadnika" nad Rusinima (Ukrajincima, nap. Z. Z.) koji su ostali privrženi Grkokatoličkoj crkvi.<sup>35</sup> Indiferentan stav državnih vlasti ogledao se u tome da pokušaji nasilnog obraćanja grkokatolika na pravoslavlje nisu ješnjavali te da protesti grkokatoličkog vladike jednako tako nisu imali nikakav odjek.<sup>36</sup> RN stoga vrlo otvoreno koristi ovaj prilog kao upozorenje o dokazima koji će potkrijepiti navedene tvrdnje, ali i otvorene optužbe da se ovakvi izgredi, dijelom podržani i u njihovim redovima, događaju uz potporu pojedinih organa državnih vlasti.<sup>37</sup> U pokušaju iščitavanja samoidentifikacijskog nazivlja iz ovoga teksta može se reći da je on u tom smislu nesaglediv jer nema nijedne etnonimske oznake osim vjerske, iz čega možemo zaključiti da Rusini Bačke odnosno Vojvodine grkokatolike u Bosni smatraju braćom po vjeri, iako su oni možda tada već interno koristili drugačiji etnonim (Ukrajinci, nap. Z. Z.). Budući da ih ne imenuju ni Rusinima ni Ukrajincima, a ne koriste, kao u dotad pojedinim slučajevima, sintagmu *Rusini-Ukrajinci*, možemo jedino identificirati vrstu samoodređenja po vjerskoj te rasnoj, slavenskoj osnovi.

Snaga veza između tadašnje Ukrajine i južnoslavenskih Rusina (Ukrajinaca, nap. Z. Z.) nije se ogledala samo kroz informativne priloge i kratke vijesti s jugozapada zemlje, nego se jednako tako radilo na aktivnom održavanju tih veza, pri čemu su posebnu važnost imale sve povratne vijesti i osvrti *Rusina-Ukrajinaca* iz jugozapadne Ukrajine na život i položaj južnoslavenskih Rusina. Količina prostora koji su takvi tekstovi zapremali u RN-u dodatno govori u prilog tome. Osvrt o rusinskome manjinskom glasilu na području Kraljevine Jugoslavije našao je svoje mjesto u Przemislanskom (Peremišljanskom) *Ukrajinskom glasu* iz kojeg, među ostalim, bilježimo:

*Preporod velike ukrajinsko-ruske nacije završio je osnivanjem vlastite države. I pojava drugih nacionalnih država nakon rata, nije ostala bez utjecaja na te ogranke rusko-ukrajinskog (naroda, nap. Z. Z.) koji živi izvan rusko-ukrajinskog nacionalnog teritorija. Od očinskoga praga najdalje su otišli bačvansko-srijemski Rusini, koji su se polovicom XVIII. stoljeća doselili najprije u Bačku, u mjesta*

<sup>34</sup> Isto, 3.

<sup>35</sup> "Толгофта наших бртох у Босни", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 25, 1925., 1.

<sup>36</sup> Zoran GRIJAK, "Predstavka episkopata Vrhbosanske metropolije iz 1903. godine u svjetlu austrougarske vjerske politike u Bosni i Hercegovini", *Croatica Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 32 (2008.), 62, 77.-108.; Zoran GRIJAK, "Odnos nadbiskupa Stadlera prema vjerskoj politici austrougarskih vlasti u Bosni i Hercegovini", *Croatica Christiana periodica*, 25 (2001.), 47, 173.-180.

<sup>37</sup> "Толгофта наших бртох у Босни", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 25, 1925., 2.

Kerestur i Kocur, a od tamo su se raselili po drugim mjestima Bačke i Srijema, živeći među Nijemcima, Mađarima, Srbima i Hrvatima. Do raspada Monarhije bili su oni Dunavom podijeljeni na dvije administrativne polovine: na mađarsku u Bačkoj i hrvatsku u Srijemu. Sve škole bile su tuđe, u Srijemu hrvatske, u Bačkoj mađarske, ali jedino je Kocur imao svoju rusku crkvenu školu. Kada je Austrija propala, svi Rusini potpali su pod jednu državu Jugoslaviju, koja im je dala nacionalnu slobodu. Još za trajanja strašnoga mađarskoga režima držali su se oni tvrdo svoje narodnosti i svoje vjere pa iako oni materijalno dobro stoje nisu izgubili svoje nacionalno "ja" kao na Hornjici, gdje su svi bogatiji ljudi postali Mađari. A da tako mali ogranak našega naroda nije propao, za to najveće zasluge ima tamošnje svećenstvo, koje se revno trudilo za narodno dobro (što na to kaže vaš slavni Timko?) jer su tamošnja gospoda i skoro sva inteligencija završili škole u slavenskom Zagrebu i od tamo prinosili slavensku svijest uopće, a nacionalnu pogotovo.<sup>38</sup> Na velikom narodnom skupu u Novom Sadu 1919. osnovali su oni Rusko Narodno Prosvitno Društvo, koje je uzelo na sebe vodstvo svih nacionalnih, kulturnih i prosvjetnih poslova... Na čelu čitavoga kulturno-prosvjetnog pokreta stoje: O. M. Mudri, keresturski paroh, J. Bindas, kocurski paroh i presvijetli D. Njaradi, križevački vladika te G. Kosteljnič iz Lj'vova.<sup>39</sup>... On je prvi uveo u rusko-ukrajinsku literaturu tip keresturca, toga dalekog, od svih zaboravljenog člana velike rusko-ukrajinske obitelji i iz godine u godinu objavljuje svoje radove u "Ruskom kalendaru..."<sup>40</sup>

U tim stvarima mogu oni biti krasan primjer za našu braću karpatske Rusine, koji iako ih je puno više i nisu tako otrgnuti od očinskog praga, još nekako ne znaju na kojem jeziku trebaju pisati i staraju se da stvore nekakav novi literarni jezik, kojeg nitko dobro ne razumije, a srame se svoje prekrasne karpatske besjede, koja se malo u čemu razlikuje od književnoga jezika. Bačvansko-srimski Rusini mogu biti primjer i za svu braću Ukrajince.<sup>41</sup>

Obavijest o smrti jednog od pionira na području istraživanja rusinske povijesti, i to još na prostoru južnih dijelova Monarhije, a poslije Kraljevine SHS, bio je tekst posvećen Vladimiru Hnatjuku.<sup>42</sup> Ovaj ukrajinski etnograf i istraživač još je potkraj XIX. stoljeća (1897.) došao iz Galicije u Bačku kako bi u rusinskim naseobinama (Kerestur, Kucura, Vrbas, Varadin) analizirao način života vojvođanskih Rusina, čime je postao jedan od prvih istraživača na tom polju. U svojem istraživanju obuhvatio je uglavnom sve etnografske karakte-

<sup>38</sup> "Український голос о нами", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 25, 1925., 2.

<sup>39</sup> *Isto*, 3.

<sup>40</sup> *Isto*, 3.

<sup>41</sup> *Isto*, 3.

<sup>42</sup> Hnatjuk Vladimir Mihajlovič/Гнатюк Владимир Михайлович (1871.–1926.), ukrajinski/"maloruski" (малоросійський) folklorist i etnograf. Završio je Filozofski fakultet u Lavovu (1898.), a živio je u Galiciji. Dopisni član Akademije znanosti (1902.), član čeških i austrijskih znanstvenih društava. Bio je urednik *Etnografskog zbornika/Етнографічного збірника*, a najvažnije su mu publikacije *Коломийки* (T. 1.–3., 1905.–07.), *Гайвки* (1909.), *Колядки і щедівки* (T. 1.–2., 1914.) te *Etnografski materijal iz Ugarske Rus'-i/Етнографічний матеріал из Угорської Русі* (T. 1.–6., 1897.–1911).

ristike koje je uočio kod tamošnjeg stanovništva i koje je po povratku u Lavov objavio u nekoliko velikih tomova.<sup>43</sup> Prema izvodima iz enciklopedijskih jedinica istraživanja o bačko-srijemskim Rusinima bila su uklopljena u rad *Etnografski materijal iz Ugarske Rusi* (Етнографічний матеріал из Угорської Русі), objavljen u 6 tomova tijekom 1897.–1911. godine. Način na koji je Hnatjuk predstavio Rusine u svojem djelu izazvao je, prema tvrdnjama Rusina, negodovanje i kod Čeha i kod Slovaka, koji su tvrdili da su Rusini Bačke zapravo Slovaci, "sudeći po našem jeziku".<sup>44</sup> Reakcija Slovaka potaknula je Hnatjuka da razmotri to pitanje te ga je obradio u knjizi *Slovaci ili Rusini?* u kojoj je istaknuo kako nema sumnje da je riječ o Rusinima i po jeziku i "po krvi" i po rodu i po vjeri, koji su "rođena braća" ne Slovaka, nego Rusina u Galiciji i Ukrajini.<sup>45</sup>

Sredinom 1920-ih javljaju se prvi tekstovi koji izravno progovaraju o narodnoj svijesti, no iz njih ne iščitavamo konkretnu nomenklaturu kakva će se pojaviti u radovima kasnijih desetljeća i nekim drugim glasilima. Pitanje samoodređenja u pogledu nomenklature za Rusine u Kraljevini SHS nije bilo sporno, pa tako tim pitanjima možda i ne bi bila posvećivana tolika pozornost da nije postojala opozicijska struja koja je zazirala od ukrajinskoga imena. Etnonime i etnonimske oblike u tim prilogima pratimo uglavnom kroz način na koji isti figuriraju u tekstovima, a daleko manje kroz to kako se i što se o njima piše.

Narodna svijest i njezino poimanje bili su usko vezani uz kulturno-prosvjetni rad i vjerska pitanja, odnosno očuvanje vjerskoga identiteta koje je za ovu manjinu bilo od presudne važnosti s obzirom na okruženje.<sup>46</sup> Presudnu ulogu i glavnu središnjicu toga oblikovanja predstavljalo je upravo *Rusko Narodno Prosvitno Društvo*.<sup>47</sup> Izravno očitovanje o narodnoj svijesti Rusina i odgovor na pitanje što je to (za njih, nap. Z. Z.) narodna svijest čitamo iz teksta "Važnost i potreba narodne svijesti", koji je zapravo integralni dio tematske cjeline objavljene u više brojeva.

*Prvo i prvo da možemo za jednoga čovjeka reći da on ima nacionalnu svijest, mora taj čovjek znati kojemu narodu on pripada... za svijest nije dovoljno da znamo da smo Rusini, već treba tu ruskost potvrđivati u cijelom svojem životu, svuda i uvijek i treba se starati da cijeli život misao i djelovanje u životu bude na korist cijeloga naroda... Jer nacionalizam slično kao i vjera, traži cijeloga čovjeka i obilježava čitav život... na svijetu ima dosta ljudi, pogotovo intelektualaca, kojima nacionalizam, nacionalna svijest služi umjesto vjere koju su izgubili. Razumije se da je to loše jer vjera je puno viša od nacionalne svijesti, ali kroz to vidimo kako je nacionalizam sila koja traži cijeloga čovjeka i ne može biti da*

<sup>43</sup> "Владимир Гнатюк", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 97, 1926., 1.

<sup>44</sup> *Isto*, 1.

<sup>45</sup> *Isto*, 1.; Vladimir HNATJUK, "Slovaký čy Rusyný? – pryčynok do vyjasnenna sporu pro nacionalnist zachidnych rusyniv", *Zapisky Naukovoho tovarystva im Ševčenka*, XLII, 4, 1901., 1.-81.; E. BARIĆ, n. dj., 101.-107.

<sup>46</sup> "Наша народна свідомосць", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 26, 1925., 1.

<sup>47</sup> "Главна схацка Рус. Нар. Просв. Друж", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 26, 1925., 1.-2.

bi čovjek rekao ja sam Rusin, a drugačije živio... Nadalje, nacionalna svijest je glavni fundament svih država u Europi jer je vlastita država ideal svake svjesne nacije... Nacionalna svijest ne podnosi da narod služi drugome... Austro-Ugarska Monarhija je propala zato jer to nije bila nacionalna država i jer nije dopuštala prirodni razvoj tih naroda, koji su bili u njezinom sastavu. U toj neprirodnoj borbi s prirodnim razvitkom nacionalnoga života, morala je ona propasti. Najbolje se može vidjeti što znači nacionalna svijest kad pogledamo na Čehe i na naš *rusko-ukrajinski narod*. Našeg naroda ima oko 40 miliona, njegova zemlja je najplodnija u cijeloj Europi, a ipak mi nemamo svoju državu, naš narod služi drugim narodima, puno manjima i manje sposobnima kao Rumunjima, Česima, Poljacima i Moskaljima.<sup>48</sup>

Iz navedenog teksta uočavamo neprecizno korištenje pojmova *narod* i *nacija*, iako se može razlučiti da je narod niža kategorija u odnosu na nacionalnu. Druga razina iščitavanja otkriva samoidentifikaciju južnoslavenskih, točnije bačvansko-srijemskih, Rusina koji se izjašnjavaju na dvojak način: a) kao Rusini (*ruski narod*) i b) kao *rusko-ukrajinski narod*. Unatoč očito aktualnim pitanjima koja su onda našla odjeka i u rusinskim glasilima, važnost vjere (vjeroispovijesti) i ovdje se još jednom potvrdila kao ključna u rusinsko poimanju samobitnosti koja nadilazi nacionalnu komponentu. Kada je konkretno riječ o narodnoj svijesti jugoslavenskih Rusina, oni je izričito nazivaju *ruskom*, što nikako ne treba poistovjetiti s *ruskom* u smislu moskovskom ili "rossijskom", no ističe se da ona nije dovoljno snažna da bi sama po sebi bila faktor homogenizacije.

Ne može se reći da u nas jugoslavenskih Rusina nije bilo nikakve narodne ruske svijesti (*народней рускей свідомости*). Jer nitko nas tu nije održao za 170 godina nego naša ruska svijest. A i naše Prosvite ne bi bilo da nije u nas nekakve narodne svijesti. Ima u nas narodne svijesti, ali ona nije dovoljno izražena, nije jasna i dosta razvijena i za nas dosta slaba. Nama treba izražena nacionalna svijest sa jasnim idealom, tvrdim fundamentom i realnim ciljem. Da bi to tako bilo mi moramo stati na realni temelj, a to je: da smo mi Rusini u Jugoslaviji, ogranak i to dosta važan ogranak velikog rusko-ukrajinskog naroda, koji nastanjuje veliki i Bogom blagoslovljeni prostor od Karpata do Kavkaza.<sup>49</sup>

U dijelu teksta koji slijedi jasno vidimo što jugoslavenski Rusini podrazumijevaju pod svojom kulturnom baštinom i da se na popisu našao pisac koji je neupitno Ukrajinac, odnosno danas ga se (Taras Ševčenko), kao i u vrijeme njegova djelovanja, svrstava u ukrajinski književni krug.<sup>50</sup> Vidimo da

<sup>48</sup> "Важност и потреба народней свідомости", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 27, 1925., 2.

<sup>49</sup> "Наша народна свідомост", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 28, 1925., 1.

<sup>50</sup> Taras Ševčenko/Тарас Шевченко (1814.-1861.), ukrajinski pisac i slikar te zagovornik ideje o samostalnosti Ukrajine. Član *Čirilometodskog bratstva* koje se zalagalo za društveno-političku reformu Carske Rusije, zbog čega je zajedno s istomišljenicima završio u pritvoru, odnosno progonstvu. U stvaralaštvu povijesne tematike prikazivao je borbu ukrajinskoga naroda protiv socijalnog i nacionalnog sužanjstva (poema *Gajdamaki*). Putujući po ukrajinskim krajevima, Ševčenko je skupljao i folklorno-etnografske materijale, dok je povijesne i arhitektonske spome-

se južnoslavenska rusinska kultura očito naslanjala na postignuća i djelovanje pojedinaca vezanih izravno za vrijeme zamaha ukrajinskoga narodnog preporoda i procesa nacionalne integracije koja će ukrajinsko ime afirmirati kao jedinstveno za ono što se u RN-u potpisuje pod *rusko-ukrajinski narod*. I geografsko poimanje matične *ruske zemlje* koja se proteže od Karpata do Kavkaza, uz spomen ukrajinskoga imena, poklapa se s prostorom današnje Ukrajine.

*Narodna svijest traži poznavanje narodne literature (pismenosti) i duhovne kulture uopće. I mi Rusini imamo staru i bogatu kulturu, imamo slavne pisce kao T. Ševčenko, najslavniji naš pjesnik i "narodni prorok" A. Duhovnič slavni poeta sa Karpata Lepkij (? , nap. Z. Z.) naš G. Kosteljnič... Na njegovanje i utvrđivanje narodne svijesti utječe nadalje poznavanje zemlje svojega naroda... I naša je ruska zemlja bogata i krasna... naše rodne gore Karpati i slavna ravan Ukrajina, na obje strane rijeke Dnjepr...*<sup>51</sup>

Svojevrsan nastavak ovog tematskog bloka nalazimo u nešto kasnijem broju RN-a iz iste godine – "Narod i narodnost" nepotpisanog autora. Hijerarhija poimanja i naroda i procesa njegova nastajanja uglavnom odgovara tadašnjim predodžbama o obiteljima koje su okupljene u rodove, zatim plemena, pa naposljetku narode. Da su Rusini i Ukrajinci jedan narod, rasprostranjen na širokom području današnje Ukrajine te izvan njega, što onda uključuje i južnoslavenske Rusine, vidimo i iz dijela autorovih tvrdnji u spomenutom tekstu:

*Koliko je prostrana ruska (ukrajinska) zemlja, koliko je broj ruski narod – oko 40 miliona i zato tko samo pogleda Rusine, vidjet će da su svi oni jedan ruski narod iako jedni žive u Galiciji, drugi oko Kijeva na Ukrajini, treći u Bačkoj i Srijemu. Sve ih veže krv, jezik i taj narodni karakter koji nam je dala povijest i koju nitko od nas odbaciti ne može. Jasno je dakle da ne možemo samo birati kojem ćemo narodu pripadati. Kad smo se rodili od ruskih roditelja, možemo biti samo Rusini... ali nije dovoljno da smo i mi po rodu i jeziku Rusini. Svaki od nas mora biti Rusin i po duši, tj. po svijesti Rusin.*<sup>52</sup>

Narodna svijest, u svojoj opstojnosti usko vezana za jezik i obrazovanje na materinjem jeziku, bila je polovinom 1920-ih dotaknuta nekim državnim mjerama na koje se jednako tako reagiralo putem ovoga glasila. Osvrti toga tipa bili su i inače predmetom rasprave u nekim napisima, no bilo je i tekstova koji su nastali kao rezultat reagiranja na pravnu regulativu Kraljevine SHS.<sup>53</sup> Glavna svrha svakoga zakona, a pogotovo onih koji zadiru u osjetljiva pitanja narodne opstojnosti, morala bi se prema rusinskim shvaćanjima rukovoditi dobrobiti naroda na koji je zakon izravno ili neizravno usmjeren. Očito

---

nike uvijekovječio u slikarskim radovima. Prvu zbirku poezije *Kobzar* izdao je 1840., no iako je zbirka imala velikog odjeka među ukrajinskim stanovništvom, Ševčenku je istodobno pribavila otvorene kritike ruskih krugova. Smatra se jednim od utemeljitelja suvremene ukrajinske književnosti, a njemu u spomen u Vojvodini se i danas održavaju *Dani Tarasa Ševčenka*.

<sup>51</sup> "Наша народна свідомість", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 29, 1925., 1.

<sup>52</sup> "Народ и народност", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 53, 1925., 1.

<sup>53</sup> "Процинародни Закон", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 33, 1925., 1.



je državna vjerska politika doživljena negativno budući da su Rusini smatrali kako se duhovne potrebe naroda vezuju uz Crkvu, dok one "tjelesne" treba osigurati država. Uplitanje države u vjerska pitanja za njih je na izvjestan način bilo uplitanje u intimna pitanja jer je rusinska prosvjetna djelatnost bila usko vezana uz Crkvu. Podrška koju su Rusini tadašnje Jugoslavije, ali i oni na području Potkarpatja, dobivali od Rima i na koju su se očito oslanjali, vidljiva je i iz tadašnjeg papina obraćanja Rusinima, istaknuta na naslovnici "Velike riječi Ruskome narodu jednog broja Ruskih novina".<sup>54</sup> Obrazovanje i učenje na materinjem jeziku Rusini su smatrali najvažnijim za očuvanje "nacionalne budnosti jednoga naroda".<sup>55</sup>

Postojanje osnovnih škola na narodnome jeziku nije ipak bila osnova razvoja za sve južnoslavenske Rusine jer, dok su Rusini u Bačkoj i Srijemu imali svoje osnovne škole, kao Nijemci i Mađari, u Slavoniji i Bosni njihov je položaj bio sličan onome kakav su imali *Rusini-Ukrajinci* u Galiciji.<sup>56</sup> Razlika u obrazovnim uvjetima pod kojima se primjerice razvijaju Rusini u Vojvodini i oni u Bosni najvidljivija je kada se čuje kojim jezikom među sobom govore *rusko-ukrajinska* djeca (*руско-українске діти*). Dugoročno, nepostojanje osnovnih, pa i srednjih škola na materinjem jeziku dovodi do odnarođivanja koje se najprije raspoznaje po govornome jeziku, baš kao što je to slučaj *bosanskih Rusina* (Ukrajinaca, nap. Z. Z.). Takvo odnarođivanje može dovesti do zatiranja "svega svojega", pa će i *rusko-ukrajinski* narod (*руско-українски народ*), odnosno *Rusin-Ukrajinc* (*Русин-Українець*) prestati postojati, a ipak neće biti priznati od drugih, ni Srba ni Hrvata.<sup>57</sup> O nezavidnom položaju grkokatolika u Bosni svjedoči i izvještaj o događanjima na tom prostoru, zbog kojih je arhiepiskop J. Šimrak obišao pojedine ukrajinske naseobine gdje se stanovništvo osjećalo ugroženo od posljedica pokušaja prisilnog preobraćenja na pravoslavlje, što je, ipak, jednim manjim dijelom uzelo maha.<sup>58</sup> Stanovnici na tom području izričito su imenovani kao *Ukrajinci grkokatolici*.<sup>59</sup>

Vezivanje ruskoga odnosno rusinskoga imena uz ukrajinsko popraćeno je vrlo otvorenim isticanjem da su i Rusini tadašnje Čehoslovačke (oko pola milijuna ljudi) sastavni dio te cjeline, osim što ih dio govori kao Rusini Bačke

<sup>54</sup> "Вельки слова гу Рускому Народу", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 50, 1925., 1.-2.

<sup>55</sup> "Основни школи народних меншосцох", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 54, 1925., 1.

<sup>56</sup> *Isto*, 1.

<sup>57</sup> *Isto*, 1.

<sup>58</sup> Janko Šimrak (1883.-1946.), teolog i član Hrvatskog katoličkog seniorata. Sudjelovao u stvaranju zajedničke južnoslavenske države (Kraljevine SHS), kao član izaslanstva Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba 1918. godine. Od 1925. radi kao profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, gdje se bavi istraživanjem povijesti crkvene unije u hrvatskim zemljama. Tijekom Drugoga svjetskog rata zaređen je za vladiku Križevačke grkokatoličke biskupije, čemu je ostao posvećen do kraja života. Njegova nastojanja da uspješno organizira crkveni život grkokatolika pod ingerencijom Križevačke biskupije uključivao je i šire inicijative, pa je tako kao član "Odbora Trojice" radio na sprečavanju preobraćenja pravoslavnih vjernika na katoličanstvo. Zlatko MATIJEVIĆ, "Hrvatska pučka stranka", *Hrvatska revija*, (ur. M. Klemenčić), Zagreb, 3 (2003.), 3, 78.-89.

<sup>59</sup> "Мисиї у Босни", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 98, 1926., 3.



i Srijema, dok je govor dijela te populacije sličan onome kojim govore *Rusini Ukrajinci* u Galiciji.<sup>60</sup> Unatoč nekim jezičnim razlikama koje su svojstvene za Rusine, odnosno *Rusine Ukrajince* s obzirom na njihovu prostornu raspršenost, *nema na Hornjici niti jednog Rusina kojem bi rođena – materinjska besjeda bila "ruskaja", odnosno veliko ruska.*<sup>61</sup>

Unatoč zastupljenosti ktetika *ruski* Rusini u RN-u odriču bilo kakvu povezanost s pripadnošću bilo čemu *velikoruskom*. Iako se u suvremenom poimanju rusinstva nerijetko može naići na povezivanje *ruskog* s "rossijskim", što je dijelom uvjetovano hrvatskim literarnim tradicijama i isključivom uvriježenosti ktetika *ruski* sa samo jednim značenjem, očito je i u prvim desetljećima XX. stoljeća postojala potreba da se ti pojmovi naglase kako bi se međusobno razlikovali. Dijelom je to bilo potrebno zbog samog jezika, odnosno istovjetnosti oblika *ruski* u svim istočnoslavenskim jezicima, ali s druge strane ta je potreba izrasla i iz konkretnih tendencija da se Rusini Hornjice između dva svjetska rata pokušavaju tretirati, a posebno njihov jezik, kao *narod velikoruski* i *jezik velikoruski*. Ta je pojavnost bila izravno povezana s rusofilskim kretanjima na Hornjici kao i cjelokupnom karpatskom prostoru između dva svjetska rata, kada su se neki pojedinci rusinskoga etničkog podrijetla deklarirali kao pripadnici ruske nacije.<sup>62</sup> Rusofilski teoretičari zagovarali su postojanje općeruskoga jezika i naroda koji se dijeli u tri glavne skupine: Velikorusi, Bjelorusi i Malorusi (Ukrajinci, nap. Z. Z.), a kao podgrupu Malorusa rusofili su posebno isticali *Karpatorusine* nastanjene u Potkarpatskoj Rus'-i, Prešovskoj regiji, Galiciji i Bukovini. Bili su protivnici toga da se malorusko ime zamijeni ukrajinskim te su nijekali bilo kakvo postojanje samostalne ukrajinske nacije, dok su samonazive Rusin i Rusnak smatrali tek regionalnim varijantama "prirodnog" ruskog (velikoruskog, nap. Z. Z.) imena.<sup>63</sup>

Da nije riječ samo o neizravnoj povezanosti vidimo i iz navoda koji ukazuje na potrebu da se Hornjicu, koja se tada nalazila u Čehoslovačkoj, imenuje i kao *Karpatsku Rus' – Ukrajinu*, što nije bio uobičajen naziv: *Na Hornjici to jest Karpatskoj Rus'i – Ukrajini u Čeho – slovačkoj, državi su ljudi što ne samo da izdaju novine na velikoruskom, već u ime naroda istupaju jer da češka vlada dozvoli da bude velikoruski jezik u svim školama.*<sup>64</sup>

Kakva je bila atmosfera na Hornjici u to vrijeme jasno vidimo iz priloga izvađenog iz *Karpatoruskog Vjesnika* (*Карпаторусский Вѣстникъ*) na koji je RN, odnosno bačvansko-srijemski Rusini, reagirao s čuđenjem. Tekst svjedoči o začecima antiukrajinskih strujanja na Hornjici, koja su očito potpirivale tamošnje, čehoslovačke, vlasti: *Slučajno mi je do ruke došao Karpatoruski Vjesnik. I što u njemu ima novoga? Tam piše da ruski narod na Hornjici – ukrajiniziraju. Što to znači? To znači da su na Hornjici i takvi ljudi koje vole svoj narod*

<sup>60</sup> "Русини на Горніци", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 30, 1925., 1.

<sup>61</sup> *Isto*, 1.

<sup>62</sup> E. BARIĆ, n. dj., 126.

<sup>63</sup> *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, ur. P. R. Magocsi, I. Pop, Toronto 2002., 407.

<sup>64</sup> "Русини на Горніци", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 30, 1925., 2.

*i svoj govor, da žele da bi taj narod i dalje govorio svojim materinjim jezikom, žele mu dati i daju mu na njegovom jeziku novine, knjige. I to u očima te "gospode" od karpato rusinskog V. "nije dobro". Oni protiv toga vode borbu, oni hoće velikoruski jezik... Bijedni naš narod! jer vlastiti, rođeni njegovi sinovi, odriču se svoje narodne, ruske besjede... Svaka ptica svojim glasom pjeva, svaki narod svojim jezikom besjeduje i svoj materinji jezik kao najveće dobro prepoznaje. Ali mi Rusini morali bi se svojega odreći i tuđi prihvatiti.*

Autor članka takve tendencije na Hornjici otvoreno kvalificira kao rusofil-ske, s ciljem rusifikacije svega rusinskog, što je očito našlo odjeka među pojedincima u rusinskim redovima, no ističe se kako je vrijeme Carske Rusije prošlo, a s njome i mogućnost prisile da se uči nekakav "općeruski jezik". Inicijatori takvih težnji pritom su vrlo jasno imenovani (Moskva, češka vlada i domaća "gospoda"): *Zaboravite svoje planove!... Neće tomu cilju pomoći ni Nikolajev rublje, ni češke krune, ni Moskva, da se "gospoda" zanimaju odnarođivanjem našega naroda...*<sup>65</sup>

Potreba da se dodatno aktualiziraju ova pitanja pratimo već u idućim brojevima RN-a, gdje se nastoji pobuditi senzibilitet bačvansko-srijemskih Rusina, pa onda i svih ostalih, za jasno samoodređenje i poimanje pripadnosti *ruskom* (ne *velikoruskom*, nap. Z. Z.) odnosno *rusko-ukrajinskom* narodu. "Razvijajte našu narodnu svijest" naslov je teksta smještenog na naslovnicu novina, u kojem se raspravlja o nekoliko temeljnih pitanja čija je afirmacija nužna da bi se potaknule ne samo rusinske mase, nego i rusinska inteligencija, nedovoljno sigurna u odgovore na ta pitanja: Odakle dolaze južnoslavenski Rusini?, Što su? i Kojega su naroda oni dio? Povijesne okolnosti koji su *veliki ruski narod* teritorijalno razdijelile i dugo razdoblje od vremena doseljavanja smatraju se glavnim uzrocima *zaborava* koji je dijelom zahvatio i potomke Rusina iz različitih kolonizacijskih valova. Promjene koje su se dogodile u tih (tada, nap. Z. Z.) 200 godina uvelike su utjecale na transformaciju običaja i jezika karpatskih Rusina u odnosu na način života njihovih potomaka. Iako je kao etnički *ruski* (rusinski) prostor označeno daleko šire područje od Hornjice, vidimo da južnoslavenski Rusini prvenstveno ističu područje Karpatske Rus'i (Karpatske Rusije) kao svoju domovinu.<sup>66</sup>

Za održanje žive narodne svijesti neophodnim se držalo obnavljanje i održavanje veza s maticom: *Treba nam tim više razvijati narodnu svijest i starati se da svoj ruski narod, a time i sami sebe, što više upoznamo. A naš je ruski narod velik i slavan. Ukrajinci i Rusi broje 100 milijona. Mi Ukrajinci smo s Rusima braća, kao što su braća Slovaci i Česi. Premda Rusi nisu dopuštali Ukrajincima koristiti njihov jezik. To je bilo za vrijeme carizma, ali to je vrijeme prošlo. Možemo se dakle ponositi da smo sinovi velikoga ruskoga naroda...*<sup>67</sup>

U ovome tekstu nailazimo na četiri konstatacije: a) Rusini su ruski narod, b) Rusini su Ukrajinci, c) Ukrajinci i Rusi nisu dva ista naroda, d) Rusini-

<sup>65</sup> "Писмо о Грніці", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 35, 1925., 1.

<sup>66</sup> *Isto*, 1.

<sup>67</sup> "Розвивайме нашу народну свідомосць", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 55, 1925., 1.

Ukrajinci i Rusi su dio velikoga ruskog naroda. Stječe se dojam da je u svijesti Rusina, barem 1920-ih, postojala i predodžba o (opće)ruskom narodnom jedinstvu koje je u nekim predodžbama o Kijevskoj Rus'-i, kao zajedničkoj ranosrednjovjekovnoj bazi, nominalno postojalo prije diferencijacije na Ruse (Velikoruse), Ukrajince (Maloruse) i Bjeloruse, pri čemu su Rusini ipak izraavan dio ukrajinskoga etničkog tijela. Ovi proruski pogledi dijelom su na tragu tada postojećih rusofilskih tendencija, s tim da u ovom slučaju oni nisu anti-ukrajinski. Osim kulturno-prosvjetnoga djelovanja i njegovanja narodnoga jezika, ključnim se držalo i poznavanje karaktera odnosno mentaliteta vlastitog naroda. Iako objektivno ovu vrstu kriterija možemo označiti kao subjektivnu kategoriju, zanimljivo je vidjeti na koji se način nešto naizgled neopipljivo prepoznaje kao rusinsko (*rusko*), a prije svega slavensko: *Odšacati (odgonetnuti, nap. Z. Z.) karakter našega naroda nije laka stvar jer u njem se pokazuje neka čudna mješavina, kao što i on sam vidi da je nekakva neobična mješavina nacija, da tako čovjek kaže, neizvjesnog porijekla i budućnosti. Zanimljiva je jedna stvar baš u pogledu jezika pa tu prinosim jednu zgodu kakvu sam doživio s jednim inženjerom. Slučajno sam se s njime upoznao pa mi je govorio o svojim doživljajima u ... (Češkoj) i u Lavovu (u Galiciji), a onda i u Ljubljani (u Sloveniji). Svugdje je bio po godinu dana i svagdje je govorio osim svojim materinjim hrvatskim jezikom, slovenski, češki, poljski i ukrajinski. Jednom su mu u ruke pale naše "Ruske novine" i kad se sa mnom upoznao nije se mogao načuditi kakve su to novine. To je čudna mješavina! – govorio je on dok sam mu razjašnjavao to čudo – i tako mi je priznao da je nakon godine pomiješao hrvatski i slovenski i češki i poljski i ukrajinski jezik. E, takav je i karakter našega naroda. Pred svima je jasno i nesumnjivo da je u našem narodu dosta priljeva i utjecaja od drugih neruskih nacija jer lako se može uočiti da je u nevelikom dijelu našega naroda priličan udio (petina) drugih nacija, koje su se stopile do našeg Ruskoga naroda. Razumije se da se to odnosi na naš narod u Srimu i Bačkoj. Najveći dio tih nacija otpada na Mađare te Slovake, Poljake, Srbe, Rumunje... A kad se odbije taj strani utjecaj, ostaje još jedna važna okolnost: naš narod je stoljećima i stoljećima neprestano živio opkoljen različitim nacijama: u Hornjici (u Karpatskoj Rus'i) sa Poljacima, Slovacima, Mađarima, Rumunjima; u Bačkoj sa Srbima, Bunjevcima, Švabama i Mađarima. Osobito je moguće u našem narodu uočiti veliki mađarski utjecaj na njegov karakter, što nije čudo jer je živio u mađarskoj državi, u kojoj je bilo više nacija, ali je vladajuća bila mađarska nacija. No, taj utjecaj nije na naš narod bio tako veliki u Bačkoj, kao u Hornjici... o čemu govore stoljetni mađarski običaji koji su se zadržali u našem narodu, on ih je donio sa sobom iz Hornjice, tako i riječi koje se nalaze u našem govoru.<sup>68</sup> Prema dosad rečenome jasno stoji i nitko ne može poreći da je osnova karaktera našega naroda ruskost (podcrtala Z. Z.) odnosno on ima temelj svojega karaktera i svojstva kao i cijeli veliki naš narod u Karpatskoj Rusiji, Galiciji i Rusiji. Glavne dobre osobine toga naroda su: miroljubivost, velikodušje, ozbiljnost, gostoljubivost, religioznost i razboritost, izdržljivost i smjelost. Od loših osobina treba spomenuti: pijanstvo,*

<sup>68</sup> Isto, 1.

*nemar, nesloga, anarhičnost (nepriznavanje vlasti).*<sup>69</sup>

Poimanje rusinskoga jezika kao mješavine u kojoj se zrcale različite etno-kulturne primjese potvrđuje se i u shvaćanjima H. Kostelnika koji je, pišući gramatiku južnoslavenskih Rusina, izjavio da se *osvjedočio da je rusinski jezik jako težak jer se u njemu sastaju razni slavenski jezici pa nije lako razlikovati što je za rusinski jezik dobro, a što zlo.*<sup>70</sup>

Nabrojivši glavna svojstva ruskoga naroda, autor nadalje nabraja osobine koje su Rusini u Bačkoj preuzeli od drugih nacija (posebno Nijemaca, "Šva-ba"). To su radišnost, urednost, čistoća, priznavanje vlasti (discipliniranost), ali i prevelika ljubav prema materijalnom, samoljublje (egoizam), kao i prevelika ljubav prema tjelesnim uživanjima, osobito jelu.<sup>71</sup> Iako su navedene osobine, istaknute kao tipične za *ruski narod*, zasigurno velikim dijelom bile svojstvene Rusinima na cjelokupnom prostoru življenja, može se reći da su to i generalno predodžbe o Slavenima u cjelini, pa bi kao takve mogle, više ili manje, vrijediti i za bilo koji drugi slavenski narod. Jednako tako među negativnim osobinama opažamo i tipične, ali ipak podosta stereotipne predodžbe o Slavenima uopće.

Potkraj 1920-ih na stranicama RN-a osjetna je zastupljenost politički aktualnih tema koje se nisu primarno ticale svakodnevne *Rusina-Ukrajince* u Kraljevini SHS, iako u razdoblju 1927.–1929. vidimo vrlo intenzivan naglasak na prosvjetnim pitanjima.<sup>72</sup> S obzirom na tada vladajuću političku atmosferu u zemlji i svijetu, na naslovnica su se češće pojavljivali tekstovi vezani za prosvjetna i gospodarska pitanja te se komentirao politički život u zemlji. Iako se naizgled stječe dojam da su rusinsko-ukrajinske teme pale u drugi plan, pogotovo kada je riječ o detaljnom izvještavanju o događanjima u Galiciji, ipak u tom razdoblju bilježimo nekoliko vrlo konkretnih osvrta posvećenih identitetu *Rusina-Ukrajince* koji se zrcali u povezivanju dvaju etnonima kao simbola etničkoga jedinstva. Spoznaja samih sebe o kojoj se sustavno pisalo u nekoliko prethodnih brojeva i dalje se plasirala kao glavni cilj ne samo južnoslavenskih Rusina, nego cijelog *ruskog* naroda. Tko doista čini taj ruski narod i kojeg su naroda Rusini dio iskazivalo se na različite izravne i neizravne načine u svim priložima putem kojih pratimo njihova promišljanja o njima samima. Da su Rusini Jugoslavije zapravo Ukrajinci, ali ne i Rusi odnosno Velikorusi (Moskalji), ističe se i potkraj 1920-ih. "Spoznavmo sami sebe" naslovni je članak autora M. F. u kojem stoji: *Ruskoga naroda ima više od 40 milijona i tako smo mi po broju četvrti narod u Europi (prvi su Nijemci, potom Moskalji – Velikorusi pa Francuzi). Dakle, mi pripadamo najvećim kulturnim narodima. Na tom etnografskom ruskom teritoriju je oko 38 milijona Rusina i oni su danas podijeljeni*

<sup>69</sup> "Карактер нашого народа", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 89, 1926., 2.

<sup>70</sup> E. BARIĆ, n. dj., 127.

<sup>71</sup> "Карактер нашого народа", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 89, 1926., 3.

<sup>72</sup> "Треба нам учителях", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 135, 1927., 1.; "Наш школски вопрос", *Руски новини*, Novi Sad, 1927., br./č. 153, 1., br./č. 154, 1., br./č. 155, 1.; "Народне просвищоване", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 160, 1928., 1.; "Наша школа", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 161, 1928., 1.; "Ридна школа", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 164, 1928., 2.

između četiri države. Najveći dio pripao je boljševicima, oko 30 miliona. Moskovsko-židovski boljševici osnovali su tamo posebnu rusku (ukrajinsku) boljševičku republiku sa središtem u Harkovu, ali ta republika nije prava samostalna ruska država... Drugi veliki dio naše očinske (ruske nacionalne teritorije) uzeli su na silu Poljaci (u tom su im pomogli Francuzi). Pod Poljskom se nalazi oko 7 miliona ruskog naroda (Galicija, Volinij)... Pola miliona našega naroda nalazi se u Čehoslovačkoj državi, to je tzv. Hornjica ili kako se sada zove Potkarpatska Rus' (Подкарпатська Русь, nap. Z. Z.)... Jednako tako više od pola miliona Rusina ide pod Rumunjsku državu, u Bukovini i Besarabiji... Nadalje oko jedan milion Rusina je u Americi i Kanadi i tamo se jako dobro razvijaju...<sup>73</sup> Iz citata jasno uočavamo da je korištenje etnonima *Rusini*, kao istovjetnog tada već afirmiranom etnonimu *Ukrajinci*, prezentirano na način da zapravo figurira kao staronaziv odnosno staroukrajinsko ime, dok se pod pojmom *ruski narod* razumiju Rusini ili Ukrajinci, a ne Velikorusi.

Spoznaja vlastite samobitnosti nije uključivala samo faktografska saznanja o vlastitome narodu, nego i apel za očuvanje narodne svijesti kako u vremenima pritisaka na stup te opstojnosti, Crkvu, ne bi došlo do gubitka identiteta i totalnog odnarođivanja.<sup>74</sup> Da se vjera smatrala temeljem opstojnosti vidimo po tome do koje je mjere ona bila utkana u sve rusinske (i ukrajinske, nap. Z. Z.) manjinske organizacije i društva.<sup>75</sup> U skladu s tim formulirani su i osnovni, tada suvremeni, ciljevi *rusko-ukrajinskog naroda*. Neupitno jedinstvo *rusko-ukrajinskog* naroda, koji je drugi po veličini među slavenskim narodima, nije se samo po sebi smatralo dovoljnim, kao ni činjenica da taj narod zauzima kompaktan teritorij u istočnoj Europi, jer je njegov krajnji cilj bio stvaranje samostalne države. Političko prekranje karte Europe nakon Prvoga svjetskog rata nije uzelo u obzir težnje *rusko-ukrajinskog* naroda, čiji je pokušaj za pravo političko osamostaljenje propao jer je poslijeratnim mirovnim ugovorima ukrajinska zemlja podijeljena između četiriju država: Rusije, Češke, Poljske i Rumunjske. Povezanost južnoslavenskih Rusina (i Ukrajinaca, nap. Z. Z.) izražena je ne samo u praćenju vijesti o Ukrajini, nego i kroz način na koji ih prezentiraju u svojem glasilu. Tako je na naslovnoj stranici objavljen dio teksta poznatog ukrajinskog narodnog poslanika dr. Dmitra Levickog iz Lavova, "La situation politique actuelle et les aspirations de la nation Ukrainienne", u cijelosti objavljenog u časopisu *Nation*.<sup>76</sup>

U izvratku toga teksta bilježimo ukrajinsko ime češće negoli *rusko*, a najčešće se javlja sintagma *rusko-ukrajinski narod*. Pojam *ukrajinizacije* spominje se u pozitivnom smislu, i to osobito u kontekstu tadašnjih političkih odnosa koji su vladali između Kijeva i Moskve. Izrazito isticanje antiboljševičke nastrojivosti *rusko-ukrajinskog* naroda otkriva se kao glavni motiv za ukrajinizaciju

<sup>73</sup> "Спознайте сами себе", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 125, 1927., 1.

<sup>74</sup> "Чувайме народну свідомість", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 126, 1927., 1.

<sup>75</sup> "Вира, темельрускей організації", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 140, 1927., 1.

<sup>76</sup> "Руско-Український народ и його сучасні змагання", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 127, 1927., 1.



njihova etničkoga prostora, odnosno pristajanje Moskve da se putem *ukrajinizacije* među *rusko-ukrajinskim* narodom lakše prošire, pa onda i prihvate, boljševičke ideje. Ovaj je motiv, prema navodima autora, neizravno doveo do toga da je i pod boljševičkom vlašću došlo do zamaha u nacionalnome razvoju.<sup>77</sup> Loši poslijeratni mirovni ugovori doveli su *rusko-ukrajinski* narod u nezavidan položaj kakav nije moguće oprimjeriti u tadašnjoj Europi. Sama raspršenost *rusko-ukrajinskog* naroda u četiri različite države (ne računajući južnoslavenske *Rusine-Ukrajince*) ne bi bila kobna da službene vlasti u njima ne provode anti- *rusko-ukrajinsku* politiku spram dijela svojeg stanovništva. U kojoj se mjeri Rusini (i Ukrajinci, nap. Z. Z.) u Kraljevini SHS poistovjećuju s tim problemom jasno iščitavamo kroz niz članaka posvećenih upravo nezavidnom položaju *rusko-ukrajinskog* naroda u Rumunjskoj i Češkoj, kao i Poljskoj<sup>78</sup>, iako u okviru takvih razmatranja nailazimo i na radove u kojima se ističe samo rusinsko ime.<sup>79</sup>

*Rusko-ukrajinske* manifestacije etničkoga i kulturnoga jedinstva pratimo kroz priličan broj radova<sup>80</sup> objavljenih u RN-u u kasnim 20-im godinama XX. stoljeća, među kojima se ističe tekst pod nazivom "Manifestacije ukrajinsko-ruskog jedinstva u Šidu", zanimljiv jer predstavlja ogledni primjer za južnoslavenski prostor. Blagdanska svečanost okupila je predstavnike Rusina (*Prosvitne društvo*) i "bratsko društvo" *Ukrajinska gromada* iz Beograda.<sup>81</sup> Iz ovog bi se navoda moglo zaključiti da je riječ o dvije srodne, ali različite etničke grupe čiji se kulturno-prosvjetni život na području Kraljevine SHS odvijao odvojeno. Suradnja među društvima koja su registrirana kao rusinska i onima koja su bila ukrajinska nije se podrazumijevala sama po sebi, nego su te inicijative, kao i u ovom slučaju, dolazile od strane pojedinaca ili središnjice jedne ili druge strane. Budući da se prema navodima 1. veljače 1929. godine u Šidu okupilo više predstavnika drugih "narodnosti", među kojima su se najviše istakla "braća Hrvati", teško bismo mogli zaključiti da su gostujući Ukrajinci doživljavani bitno drugačije od ostalih slavenskih predstavnika. Istodobno uočavamo poistovjećivanje južnoslavenskih Rusina s ukrajinskim narodom i Ukrajinom kao matičnom zemljom: *A glavni cilj te večeri bio je taj, da bi mi jugoslavenski Rusini upoznali i zavoljeli veliko bogatstvo koje ima naš ukrajinski narod tamo na Ukrajini i Galiciji...*<sup>82</sup>

<sup>77</sup> Isto, 1.

<sup>78</sup> "Руско-Український народ у Румунії і Чеській", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 128, 1927., 1.; "Руско-Український народ у Польській", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 129, 1927., 1.

<sup>79</sup> "Русини у Польській і Чеській", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 148, 1927., 2.

<sup>80</sup> "На пам'ят борцем упавшим за шлебоду України", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 144, 1927., 1.; "Сторонниця руско-української писни", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 150, 1927., 1.; "іів и Україна у потполней бидноті", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 188, 1928., 2.; "Зоз живота Русинох у Галичині", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 196, 1928., 2.; "Колонизация України", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 238, 1929., 9.

<sup>81</sup> "Манифестації укрїнсько-руської єдності у Шиду", *Руски Новини*, Novi Sad, br./č. 212, 1929., 3.

<sup>82</sup> Isto, 3.



Zajednički nastup predstavnika *Prosvite* i *Gromade* zaokružen je glazbenim nastupom i pjesmama *Još Ukrajina nije umrla* (*Ище не вмерла Україна*) i *Rusin sam bio* (*Я Русин был*), čime je, kako se ističe u samom tekstu, manifestirano jedinstvo ukrajinskog naroda.<sup>83</sup> S obzirom na korištenje ruskog imena, vidimo da Rusini kao razlikovni oblik za Ruse koriste sintagmu *Rusi-Moskalji*, koju u tom vremenu neupitno trebamo razumjeti kao Rusi u suvremenom smislu, no iz toga bismo onda mogli zaključiti da ako su *Rusi-Moskalji* današnji Rusi, tada su i *Rusi-Ukrajinci* suvremeni Ukrajinci.<sup>84</sup> Ipak, samoidentifikacijske predodžbe južnoslavenskih Rusina kao i nomenklatura uvriježenost koju uočavamo na stranicama *RN*-a od 20-ih do 40-ih godina XX. stoljeća danas više ne predstavljaju ogledni primjer Identiteta I. Ono što je zamjetno u tekstovima s izravnim osvrtom na ukrajinski narod i prostor, koji je tada bio u sastavu SSSR-a, jest da se gotovo uvijek koristi samo ukrajinsko ime i kao etnonim te kao geografska i pridjevska oznaka. Kada je riječ o općim *rusko-ukrajinskim* pitanjima, najizraženijim upravo u tekstovima na temu narodne pripadnosti i pokušaja identificiranja vlastite prošlosti i kulturne baštine, uočavamo prevagu u korištenju sintagme *rusko-ukrajinski* narod ili zemlja. Jednako tako i etnonim *Rusin*, zajedno s kтетikom *ruski* pratimo samostalno samo u onim osvrtima koji su izravno vezani za svakodnevni život južnoslavenskih Rusina, ponajprije onih u Vojvodini, iako se iz konteksta vidi da se Rusini i Ukrajinci na južnoslavenskom prostoru smatraju etnički istovjetnom cjelinom.

\*

Tijekom 1930-ih zamjetno je opadanje za ovu temu zanimljivih naslova, što je vjerojatno neizravna posljedica financijske krize koja se odrazila i na privremenu obustavu tiskanja *RN*-a u razdoblju od prosinca 1930. do kolovoza 1931. godine. Tematika tekstova objavljivanih nakon toga uglavnom je prosvjetno-pedagoška i gospodarska, a nerijetko su to napuci za Rusine (i Ukrajince, nap. Z. Z.) koji bi im mogli biti korisni u svakodnevnom životu te osvrta na zakonske izmjene koje su se ticale školstva, Crkve i gospodarstva. Serija članaka posvećena je tako pitanju standardizacije rusinskoga pisma, kao i djelovanju najznačajnijih intelektualaca i prosvjetnih djelatnika (G. Kosteljnić, M. Kovač, J. Fejsa, O. Kosteljnić, S. Salomon, P. Dudaš, M. Mudri, J. Erdelji, D. Bindas, M. Černjak, I. Krajcar, M. Vinaj, M. Ramač, M. Firak, M. Polivka, E. Grebut, J. Šandor i dr.) koji su obilježili kulturno-prosvjetni i socijalni život Rusina ili su značajno utjecali na njegov razvoj.<sup>85</sup>

Sve do 1933. uglavnom ne bilježimo nikakve obavijesti o aktivnoj ulozi državnih vlasti u životu Rusina (i Ukrajinaca, nap. Z. Z.) Kraljevine SHS, osim

<sup>83</sup> Isto, 3.

<sup>84</sup> "Руси и Українці у большевицкей федерації", *Руски новини*, Novi Sad, br./č. 167, 1928., 2.

<sup>85</sup> "Наша писовня", *Руски новини*, Đakovo, 1932., br./č. 324, 1., br./č. 325, 1., br./č. 326, 1., br./č. 328, 1.-2., br./č. 329, 1.; "Писаня Г. Костельника", *Руски новини*, Đakovo, 1932., br./č. 330, 1., br./č. 332, 1.; "Наши писци", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 333, 1932., 1.

posjeta Keresturu i Kocuru bana Dunavske banovine (R. Dunjić) 1930. godine.<sup>86</sup> U ovu vrstu vijesti, iz kojih vidimo potrebu Rusina da barem na simboličnoj razini uspostave s državnom vlašću kontakt koji je mogao neizravno biti od pomoći za očuvanje ili poboljšanje položaja ove manjine u tadašnjoj državi, spada i pjesma posvećena kralju Petru.<sup>87</sup> Do sredine 1930-ih aktualna politička pitanja vidno su usmjerila tematske priloge prema zbivanjima u zapadnoeuropskim zemljama koje su u to vrijeme bile ključni čimbenik gospodarsko-političkih kretanja u Europi. Tako se tijekom 1930. i 1931. može uočiti zamjetan pad vijesti iz jugoistočne Europe, zbog čega su se rusinske novine na neki način počele od manjinskoga glasila pretvarati u neku vrstu uobičajenog dnevnog ili tjednog informativnog lista u kojem su sve veći prostor dobivale neruske (rusinske) i neukrajinske teme. Istodobno se tiskana riječ pokazala od ključne važnosti u tim predratnim godinama, što se potvrdilo i na primjeru *Ruskih novina*.<sup>88</sup>

Uobičajeno bilježenje događanja na području naselja, mjesta i gradova koje su Rusini (*Rusini-Ukrajinci*, nap. Z. Z.) nastanjivali u Kraljevini Jugoslaviji od 1932. pomalo ustupa veći prostor tada aktualnim vijestima s područja Ukrajine, Poljske i Čehoslovačke, gdje su živjeli njihovi sunarodnjaci *Rusini-Ukrajinci*. Te su vijesti postale sadržajnije i obuhvatnije zbog osnivanja dopisništva na području ne samo Ukrajine, nego i Čehoslovačke odnosno Potkarpatske Rus'-i.<sup>89</sup> Tako čitamo o mogućoj autonomiji Potkarpatske Rus'i, iako je položaj Rusina na tom području najmanje od ostalih (Galicija, Volinj, Bukovina) opisan kao težak i neprihvatljiv, te o izboru ruskih (rusinskih, nap. Z. Z.) poslanika u Sabor na Bukovini.<sup>90</sup> Od ovoga broja ujedno zamjećujemo, najčešće na naslovnoj stranici, pojavu nove rubrike *Ruski svijet*, unutar koje pratimo pregled vijesti iz Ukrajine, Poljske, Čehoslovačke i Rumunjske, kao najvažnije za obavijesti o životu sunarodnjaka južnoslavenskih *Rusina-Ukrajinaca*. S tim u vezi, a vezano za položaj Rusina (i Ukrajinaca, nap. Z. Z.) u drugim dijelovima jugoistočne Europe, do sredine 1930-ih uočavamo prilično alarmantne vijesti s područja Galicije i Volinja, ali o i lošem položaju Ukrajine i tamošnjeg stanovništva pod boljševičkom vlašću. O pritiscima Poljaka na *Rusine-Ukrajince* čitamo u nekoliko uzastopnih i sve opširnijih članaka kojima se skreće pozornost na sve moguće aspekte lošeg postupanja poljskih vlasti, od zabrane korištenja materinjeg jezika i isticanja etno-nacionalne i vjerske posebnosti te slučajeva uhićenja pojedinaca radi slabljenja njihova samoorganiziranja u antipoljskom duhu, ali i na slučajeve osuđivanja na smrtnu kaznu za prijestupnike. Prilog

<sup>86</sup> "Бан Дунайської бановини п. Р. Дуніч медзи Русинами", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 278, 1930., 1.-2.

<sup>87</sup> "Југославијански Русини Ћ. В. Престолонаслику Петру", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 287, 1930., 1.

<sup>88</sup> "Криза нашого часу и њй причини", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 305, 1931., 1.; "Препадане Еуропи", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 316, 1931., 1.

<sup>89</sup> "Нашо дописи", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 340, 1932., 3.

<sup>90</sup> "Подкарпатска Русь достане автономію", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 326, 1932., 2.; "Руски швет –Руски посланици у Румунској", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 355, 1932., 1.

broja 341 "Kako trpe Rusini u Poljskoj", između ostalog, donosi: *Poljaci ne daju Rusinima-Ukrajincima u svojoj državi nikakvih prava. Najviše trpi naš narod od toga što ne može nigdje u uredima govoriti svojim jezikom, iako je Rusina u Poljskoj ne 35 000, kao nas u Jugoslaviji, već sedam miliona i žive oni najvećim dijelom u Galiciji i Volinju. Ruska se inteligencija bori za svoja prirodna prava, a koliko pri tom moraju u prvom redu pretrpjeti naši svećenici, neka nam kaže ovaj primjer... Naš grkokatolički paroh Štefan Kaknunec u Kosovu, kotar Čortkov, bio je osuđen od poljskog suda da plati 100 zlota (635 din.) ili da pet dana sjedi u zatvoru jer je na ruskom (*no pycky*, nap. Z. Z.) ispunio statistiku svoje parohije.*<sup>91</sup>

Nomenklatura *Rusin(i)-Ukrajinc(a)* manje se koristila za Rusine (i Ukrajinice, nap. Z. Z.) na južnoslavenskome prostoru, a bila je više uobičajena kao oznaka sunarodnjaka izvan granica tadašnje Jugoslavije. Iz prethodnog citata jasno vidimo da se u to vrijeme ukupno stanovništvo (grkokatoličko i pravoslavno i etnički nepoljsko)<sup>92</sup> na području Poljske naziva *rusinsko-ukrajinskim*, kao da je riječ o povezivanju starog i novog imena, koje su Rusini tada očito prihvaćali, koristeći prvenstveno rusinsko ime.

"Poljska vlada zatvara ruske čitaonice" nadovezuje se na prethodnu vijest o ograničavanju prosvjetne djelatnosti *Rusina-Ukrajinc(a)* na području Volinja. *Antiruski* (rusinski) i *antiukrajinski* postupci poljskih vlasti očitovali su se zatvaranjem čitaonica i gimnazijalaca, a zatvarane su i sve Kooperative. Kao glavni razlog ovakvog postupanja autori RN-a vide želju Poljaka da njihove sunarodnjake dovedu u stanje opće neprosvijedenosti kako bi njima lakše vladali.<sup>93</sup>

Vrlo zanimljiva obavijest s tim u vezi je i podnaslov unutar rubrike *Ukrajina* (nekada *Ruski svijet*) pod nazivom "Propaganda za naš časopis", u kojem vidimo da se i rusinsko manjinsko glasilo na području Kraljevine SHS na inicijativu tadašnjega uredništva svrstavalo u ukrajinsko novinstvo te da je kao takvo bilo aktivno uključeno u neke inicijative na području Ukrajine.<sup>94</sup>

*U Lavovu su dogovorili sa svim nacionalnim ukrajinskim redakcijama i novinarima da će mjesec oktobar biti mjesec propagandi ukrajinskih časopisa. Svugdje u svijetu novine se najviše održavaju oglašavanjem. Ali Ukrajinci u Galiciji nemaju velikih tvorničara i trgovaca, koji bi stalno davali velike oglase kao što to vidimo kod drugih naroda. Osim toga u svakoj državi novine dobivaju pomoć od države. Mi nažalost svoje države ne mamo i zbog toga se naše novine održavaju od pretplatnika... kroz cijeli mjesec oktobar držat će urednici naših novina predavanja po većim mjestima o važnosti novina za jedan narod i o dužnostima pretplatnika.*<sup>95</sup>

<sup>91</sup> "Як церпя Русини у Польській", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 341, 1932., 2.

<sup>92</sup> "Руски швет", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 356, 1932., 1.-2.

<sup>93</sup> "Польска завера руски читальні", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 353, 1932., 2.; "Заверане Українській гимназистох", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 359, 1932., 1.

<sup>94</sup> "Україна – Пропаганда за нашо часописи", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 360, 1932., 1.-2.

<sup>95</sup> *Isto*, 1.-2.

U nekoliko posljednjih brojeva iz 1932. pratimo sustavno donošenje vijesti iz Ukrajine u podnaslovu istoimene rubrike, koja je obuhvaćala i vijesti izvan ukrajinskog teritorija na kojem su živjeli *Rusini-Ukrajinci*. Ova činjenica uvjetovana je ne samo brigom za sunarodnjake na cijelom prostoru njihove rasprostranjenosti, nego i pokušajima Moskve da utječe na oblikovanje života Rusina (Ukrajinaca, nap. Z. Z.) izvan teritorija SSSR-a. U redovima Rusina našlo se pobornika takvih stremljenja, što je na neki način izazvalo ne samo reakciju ostatka rusinskoga stanovništva, nego i službenoga Praga. Ne iz brige za očuvanje rusinsko-ukrajinskog identiteta kroz poučavanje na narodnome jeziku, nego ponajprije zbog straha od proširenja moskofilskih kretanja na Hornjici, čehoslovačke su vlasti podržale očuvanje ruskog odnosno rusko-ukrajinskog jezika u manjinskim školama te zabranile korištenje moskovskih knjiga: *Nakon rata naš narod na Hornjici je krasno napredovao u svakom pogledu. Posebno dobro se uzdigla školska prosvjeta jer su bile otvorene nove škole, narodne i gimnazije. U svim školama se uči na rusko-ukrajinskom jeziku, tako kao što narod govori. Ali ... našlo se gospode koja nije htjela raditi za narodnu prosvjetu u živom narodnom ruskom jeziku i na tom jeziku razvijati svoju pismenost i da ne moraju ništa raditi hoće u škole zavesti moskovski jezik i već gotovo napravljeno moskovsko pismo. Sada su počeli ti moskofili (koji ljube više to što je moskovsko, nego svoje rođeno rusko) agitiraju po selima da djeca ne idu do svojih škola, ali nitko ih ne sluša ... pripomenimo da je prije 60 godina slična borba bila i u Galiciji. I tamo je nadvladala narodna struja, a moskofili su propali. Treba još spomenuti da svi moskofili navlače narod na pravoslavlje i tako dosta štete vjeri i u duhovnim stvarima.*<sup>96</sup>

Da se pod *ruskim* jezikom ne misli na moskovski ruski, nego na ukrajinski, vidimo i u prilogu o položaju ukrajinskoga jezika u Rumunjskoj "Ukrajinski jezik u školama": *Do sada nisu dali Rumunji da se ni po narodnim školama ni po našim selima djeca uče svojem materinjem ruskom jeziku.*<sup>97</sup>

Jednako loš položaj Rusina (Ukrajinaca, nap. Z. Z.) bio je i u Galiciji pod poljskom vlašću. Osim što je očito da se problem *ruskog* ili *rusko-ukrajinskog* jezika smatra jedinstvenim i na području Poljske, Čehoslovačke i Rumunjske, i za stanovništvo u Galiciji koristi se naziv Rusini: *Prije rata imali su Rusini u Galiciji skoro svugdje svoju državnu narodnu školu. Nakon rata Poljaci su naše škole pozatvarali i tvorili poljske, gdje prisiljavaju našu djecu da uče tuđi, poljski jezik.*<sup>98</sup>

Ukrajinsko ime kao zamjensko ili paralelno ime na Hornjici bilo je prisutno u tim godinama. U Užgorodu, na Hornjici, održan je 1932. prvi glavni skup *Društva rusko-ukrajinskih pisaca i novinara*, a cijeli je događaj popraćen u okviru rubrike *Ukrajina* pod naslovom "Savez ukrajinskih pisaca na Gornjici" (Hornjici). Istaknuta imena bilježe niz od desetak osoba koje su tada smatrane

<sup>96</sup> "Україна – Борба за народни наприям на Горніці", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 361, 1932., 2.

<sup>97</sup> "Україна – Українски язик у школах", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 362, 1932., 2.

<sup>98</sup> "Україна – Борба за свою школу", *Руски новини*, Ђаково, br./č. 364, 1932., 1.

važnima za kulturno-prosvjetni život Rusina-Ukrajina (Grendžka-Donjski, O. Poljanskij, Dovgalj, V. Birčak, M. Braščajko, R. Revaj, A. Vološin, Bojčuk i Martinović, Z. i A. Voron), a cilj društva bio je da moralno i materijalno potpomaže svoje članove.<sup>99</sup>

Kako su se 1930-ih izjašnjavali doseljenici s Hornjice i iz Galicije na južnoslavenskome prostoru možemo vidjeti i iz teksta o institucionalnom okviru njihove kulturno-prosvjetne djelatnosti na području Vojvodine, narodnim domovima: *I mi Rusini-Ukrajinci možemo se pohvaliti da imamo puno narodnih domova, ali ne tu u Jugoslaviji, već tamo gore u našoj domovini – u Galiciji i na Hornjici. Osobito su nakon rata Rusini u Galiciji počeli graditi svoje Narodne Domove i u najmanjim selima... Na Hornjici su isto mnoga sela sagradila svoje prosvjetne Domove, a najljepša je palača Narodnog Doma u Užgorodu. U svem tom nastojanju ne možemo zaostati ni mi u Jugoslaviji...*<sup>100</sup>

Godina 1933. uglavnom je zastupljena vijestima iz Ukrajine, Čehoslovačke i Poljske te nekim osvrtima na reagiranja zapadnoeuropskih zemalja u svezi sa situacijom u Galiciji, kao i obavijesti o gladi na ukrajinskome prostoru u vrijeme Staljinove vlasti.<sup>101</sup> Posljednja od vijesti, u javnosti poznatija kao Hlodomor (Gladomor), i danas je predmetom rasprava oko toga je li riječ o genocidu ruskih (moskovskih) vlasti ili se radi o posljedicama loše vođene gospodarske politike. Katastrofalna glad u Ukrajini, koju je zabilježio i RN, trajala je tijekom 1932.-1933. i zasigurno je dijelom bila posljedica politike prisilne kolektivizacije koja je uvedena 1929. godine.<sup>102</sup>

Od svih priloga mogu se istaknuti tri teksta zanimljiva za analizu etnonima i percepciju Rusina-Ukrajina: "Ukrajinci ili Rusini u Jugoslaviji", "Naša braća Ukrajinci u Bosni i Slavoniji" te "Francuzi o Rusinima u Jugoslaviji".<sup>103</sup>

Sadržaj prvoga teksta odnosi se na kulturno-povijesni pregled od doseljavanja Rusina od ranih 1940-ih, ali u njemu se koristi samo rusinsko ime, iako je u naslovu ukrajinsko ime ne samo istaknuto, nego i izjednačeno s rusinskim. Iz drugoga iščitavamo jasno isticanje narodne (nacionalne) povezanosti Rusina i Ukrajina: *Mi u Bačkoj i Srimu malo znamo o našoj braći po krvi i po rodu*

<sup>99</sup> "Україна – Союз українських писателів на Горніці", *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 366, 1932., 2.

<sup>100</sup> "Народни Доми", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 365, 1932., 1.

<sup>101</sup> "Україна – Глад на Україні", *Руски Новини*, Đakovo, 1933., br./č. 395, 2., br./č. 405, 1.; "Нашо владики за гладних на Україні", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 402, 1933., 1.-2.; "Україна", *Руски новини*, Đakovo, 1933., br./č. 374, 2., br./č. 376, 1., br./č. 379, 1., br./č. 383, 1.-2., br./č. 384, 1.-2., br./č. 385, 2.; "Англія за автономію Галичини", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 390, 1933., 1.; "Москва и Київ", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 391, 1933., 2.; "Поплава на нашої Горніці", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 399, 1933., 2.; "Французи о Русинах у Югославії", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 404, 1933., 1.; "На Горніці", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 406, 1933., 2.; "Нови жертви", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 411, 1933., 2.

<sup>102</sup> *Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini 1932.-1933.: golodomor*, ur. J. Paščenko, Zagreb 2008., 324.

<sup>103</sup> "Українці або Русини у Югославії", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 386, 1933., 4.-5.; "Нашо браца Українці у Босней и Славонії", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 386, 1933., 2.-3.; "Французи о Русинах у Югославії", *Руски новини*, Đakovo, br./č. 404, 1933., 1.



*Rusinima-Ukrajincima, što su prije nekih 50 godina, gledajući bolji život, preselili iz Galicije u Bačku i Slavoniju. A ipak treba da znamo za njih i da smo svjesni da u Jugoslaviji ne živi tek 25. 000 Rusina u Bačkoj i Srijemu već da i u Bosni i Slavoniji živi naš narod, tamo ga ima oko 15. 000 i da broj svih Rusina-Ukrajincaca u Jugoslaviji iznosi više od 40. 000.*<sup>104</sup> Putopisni osvrt u francuskom izdanju *Missionsa*, objavljen u RN-u, uglavnom je nalik na *Obzorov* osvrt o Ukrajincima ili Rusinima. No, dok za navode u *Obzorovu* tekstu nema primjedbi redakcije, podaci preneseni iz francuskoga lista djelomice su korigirani.

U razdoblju od 1934. do 1936. struktura novina ostala je uglavnom ista, a dominiraju teme o društveno-gospodarskoj krizi te analize vjerskih kretanja u zemlji. U tim je godinama obilježen i skup *Ruske Prosvite*, a sredinom 1934. ponovo se javlja rubrika *Ruski svijet* unutar koje su uvrštene vijesti o događanjima u dijelovima Europe u kojima su živjeli Rusini (Ukrajinci, nap. Z. Z.). U tekstovima iz kulturno-političkoga života iznova se potvrđuje istovjetnost etnonima *Rusnak* – *Rusin(i)* – *Ukrajinci* te činjenica da su južnoslavenski kolonisti rusinskoga imena sebe smatrali dijelom ne samo ukrajinskoga prostora, nego i naroda.<sup>105</sup> Rusinsko-ukrajinsko etničko jedinstvo potvrđuje se i na višoj, rasnoj (slavenskoj) razini, u okviru vijesti posvećenih slavenskome svijetu.<sup>106</sup> "Stradanje ruskog naroda" predstavljeno u tadašnjim ljubljanskim novinama *Domoljub* bilo je u RN-u popraćeno pozitivnim reakcijama kao ispravno shvaćanje o tome tko su Rusini i gdje sve žive. Fokus ovoga osvrta upravo je na zbivanjima u SSSR-u, gdje je opstojnost ukrajinskoga naroda ozbiljno ugrožena, a iz rečenice *Najviše mrze moskovski boljševici ukrajinskog parasta – zemljodjelca, koji je temelj rusko-ukrajinskog naroda...* jasno uočavamo poimanje ruskog i ukrajinskog kao jedinstvene etno-kulturne cjeline na prostoru jugoistočne Europe.<sup>107</sup>

Vrlo znakovita bila su događanja na relaciji *Ruske novini* – *Zarja*, u kojima se ocrtavaju vrlo antagonistički odnosi dvaju uredništava koja očito predstavljaju dvije različite struje u tadašnjem djelovanju rusinsko-ukrajinske manjine na južnoslavenskome prostoru.<sup>108</sup> Rusinska *Prosvita*, koja je bila matična institucija za Rusine na području tadašnje Jugoslavije, bila je i ishodišna institucija za pokretanje RN-a, prvog rusinskog glasila na južnoslavenskom ili jugoslavenskom prostoru, pa su i "napadi" *Zarje* bili uzgredno usmjereni na tu organizaciju. Kroz odnos dvaju glasila možemo zamijetiti izvjesno razmi-

<sup>104</sup> "Нашо браца Українці у Босней и Славоніи", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 386, 1933., 2. Naseobine Rusina-Ukrajincaca istaknute u ovom članku: Derventa, Prnjavor, Lepenica, Lišnja, Devetina, Stara Dubrava, Kamenica, Banjaluka, Kozarac (Bosna) i Kanjiža, Sibir, Lipovljani (Slavonija).

<sup>105</sup> "Писмо о правопису", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 424, 1934., 2.-3.; "Наша перша кнїжка", *Руски Новини*, Ђаково, 1934., br./č. 426, 1., br./č. 428, 1.; "Будзме приправни", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 430, 1934., 1.; Е. ТИМКО, "На спомен Тараса Шевченка", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 431, 1934., 2.

<sup>106</sup> "Европа постава Славянска", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 440, 1934., 2.

<sup>107</sup> "Страдане руского народу", *Руски Новини*, Ђаково, br./č. 443, 1934., 1.

<sup>108</sup> Е. BARIĆ, n. dj., 186.



moilaženje u redovima rusinske zajednice, u kojem se, iako isprva ne previše učestalo, jasno naziru počeci i mogući uzroci "raskola" u pogledu samoidentifikacije i uporabe imena *Ukrajina*c. Tzv. batogaši, kako se ističe u *RN-u*, okupljeni oko *Zarje* nisu prihvaćali ukrajinsko ime, a ni grkokatoličanstvo, nego su inzistirali na *pradidovskoj* tradiciji.<sup>109</sup> "Ruskost ili ukrajinstvo" ("Русскост чи українство") podnaslov je posvećen jednom od "razračunavanja" kritičara *Ruskih novina*, u kojem se spominje istup izvjesnog gospodina M. Olearika koji negira postojanje Ukrajinaca, no teško je razlučiti je li riječ o odricanju istovjetnosti ruskog i ukrajinskog imena zbog inzistiranja na samostojnosti ruskog (rusinskog) ili pak pokušaju potpisivanja *ruskog* (rusinskog) pod ruski ("rossijski", nap. Z. Z.). Da je ovo pitanje bilo daleko složenije od običnog koškanja na liniji dvaju uredništava i istupa tek pojedinih predstavnika *Zarje* pokazuje i potreba *Ruskih novina* da u nekoliko brojeva uvrste prilog o nazivlju *Rus'* (Русь) i *Ukrajina* (Україна).<sup>110</sup>

Personifikacija podvojenosti ukrajinskoga naroda u toj analizi postao je *Nemudri Janko* koji ne poznaje svoje ime ni rod. Ova opaska odnosi se samo na dio *ukrajinskog* naroda, kako piše *RN*, iako među njima ima gotovo podjednak broj obrazovanih i neobrazovanih. Uzrok ove podvojenosti i odricanja od novog narodnog (nacionalnog) ukrajinskog imena prema autoru leži u povijesnim okolnostima, koje su nekoliko puta bile povodom promjene imena, a ponajviše zato što je izvorno *rusko* ime otuđeno: *Naš narod je kao masa izgubio svoje davno povijesno ime pod kojim su ga znali i poštovali drugi narodi – zaboravio je i izgubio poslije i drugo ime... Tuđi (su) (nap. Z. Z.) ukrali njegovo dobro ime iz davnine, a s njime jasno i čast i poštovanje davnoga roda pred svijetom. Tuđi su uspjeli zatrti i novo dobro, časno ime našega naroda. A naš veliki... "nemudri Janko" je to trpio... Da su narodi mijenjali svoja imena, da su ih uzimali od drugih naroda, da su gubili staro ime i uzimali novo, da su imali više naziva – to je bilo često i biva i sada.*<sup>111</sup>

Raznolikost nazivlja prisutna u povijesti *rusko-ukrajinskog* naroda usporidiva je primjerice s drugim europskim narodima, poput Nijemaca koji sami sebe nazivaju *Deutsch*, što dolazi od lat. *Teutoni*, a što je postalo zajedničko ime i za druga germanska plemena, dok su Francuzi dio njih, one s kojima su dolazili u doticaj, zvali *Aleman*i. Općeslavenski naziv *Nijemci* svojevrsan je nadimak za dio germanskih plemena s kojima su dolazili u doticaj, a kao jedno od uvriježenih imena koje su Zapadni Slaveni koristili za njih bilo je i *Švabe*. Razlog zbog kojeg zapadnoeuropski narodi nisu pretrpjeli štetu zbog višestruke promjene imena ili njihova paralelizma leži u povijesnim okolnostima kojima je rusko-ukrajinski narod bio izložen u višestoljetnoj borbi s Tatarima

<sup>109</sup> "Русскост чи українство", *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 453, 1934., 3.

<sup>110</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusinski preveo M.), *Руски Новини*, Đakovo, 1935., br./č. 473, 2.-3., br./č. 474, 2., br./č. 475, 2., br./č. 476, 2., br./č. 478, 3.

<sup>111</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusinski preveo M.), *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 473, 1935., 2.

ma, Turcima, Poljacima i Moskaljima:<sup>112</sup> *Naš je narod svojim najvećim dijelom (osim u Bačkoj i na Hornjici) izgubio svoje povijesno rusko ime, a kroz svoj teški život u povijesti nije stigao da svoje nove ime utvrdi, (a) (nap. Z. Z.) da to nitko ne bi mogao promijeniti. Staro naše ime preuzeli su, kako smo već rekli, Moskalji i koriste se njime posve bespravno. Hodaju po svijetu u našoj časti i našoj slavi, oduzimaju nam našu povijesnu čast, a nas bi htjeli imati za svoje slugu. Pogledajmo sada u našu povijest kako je bilo s našim povijesnim imenom. Znamo već da je stara država kijevskih kneževa... bila naša ruska (ukrajinska) država. Izgradili su je naši preci Rusini, a ne Moskalji (Rusi), koji ju sada sebi svojataju... zašto oni tu našu rusku državu svojataju? Rade to ponajprije zato jer je ta naša stara Kijevska država nosila ime Rus' (Русь, nap. Z. Z.), a Kijevljani su se zvali "Rusini" ili "Risiči". Odakle dolaze to ime Rus' nitko to točno ne zna. Prema jednima dolazi od skandinavskih Varjaga. Drugi kažu da ime Rus' ima taj isti nepoznati korijen kao i rijeka Ros' i Rosava, obje u okolini Kijeva. U najnovije vrijeme dokazuje ukrajinski učenjak Šeluhin da je ime Rus' došlo iz Francuske. Činjenica je to da se imenom Rus' nazivalo i pleme Poljana, koje je živjelo u okolini Kijeva.<sup>113</sup> Kada je ta kijevsko-poljanska Rus' zavládala nad drugim slaven-skih plemenima u susjedstvu (Siverjani oko Černigova i Perejaslava, Derevljani oko Ovrúča, Deregovičima oko Turova i Pinska, Duljebima na Podolju) već su ta plemena bila jednoga jezika kroz kijevsku "Rusiju", friško su se stopili u jedan narod i preuzeli su od Kijevljana ime Rus', Rusini. Od toga imena Rusini, Rus' dolazi ime nas Rusina (Ukrajinaca), a ne Rusa-Moskalja. Oni ne maju pravo na to ime... A rade to zato ... da nama pravim nasljednicima stare Rus'-i uzmu našu slavu i čast i da nad nama vladaju. Mi to ne smijemo dopustiti i moramo biti svjesni da je i naše staro ime "Rusin", "ruski", naše pravo ime kao što je i novo "Ukrajina", "Ukrajinski". Niti jednoga se ne smijemo odreći...<sup>114</sup> Otkud je došlo do toga da se Rusi (Русове) nazivaju "ruski ljudi" (руські люди), a svoju državu Rusija (Россія) i ne maju li oni kroz to pravo na kijevsku Rus' (Русь, nap. Z. Z.)? ... ti "ruski ljudi" to nije isto što je bila davna Rus' (Русь, nap. Z. Z.) i Rusini (Русини, nap. Z. Z.). Preci Rusa bila su plemena Radimiča i Vjatiča i oni su se uvelike razlikovali od Rusina. Oko sto godina pripadali su oni Kijevskoj ruskoj državi, a onda su oko 1100. dobili svoje knezove (od Kijevske Rus'-i), stvorili*

<sup>112</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusinski preveo M.), *Руски Новини*, Ђakovo, br./č. 474, 1935., 2.

<sup>113</sup> Sergij Pavlovič Šeluhin/Сергій Павлович Шелухін (1864.–1938.), ukrajinski pravnik, javno-politički djelatnik i pisac. Aktivni sudionik nacionalnog preporoda i pobornik neovisne i ujedinjene Ukrajine. Nakon završetka Pravnog fakulteta nastavio je raditi u struci, ali se paralelno bavio i politikom. Bio je čelnik Revolucionarnog komiteta u Odesi (1917.) te član Ukrajinskog centralnog savjeta. U razdoblju *hetmanata* član je Državnog Senata te predvodnik ukrajinskog izaslanstva u pregovorima s PPФCP-om. Od 1921. živi i radi u Čehoslovačkoj kao profesor kaznenog prava, ali je i dalje politički angažiran u interesu Ukrajine. Njegova djelatnost izvan područja struke manje je poznata, pa tako i to da je bio član Ukrajinskog povijesno-filološkog društva. Iza sebe je ostavio niz radova iz povijesti ukrajinskog prava, ali i radova historiografskog tipa među kojima su najznačajniji *Otkud potječe Русь – teorija keltskoga porijekla Kijevske Rus'-i* (1929.) i *Україна – назив нашої землі од найдавніших часів* (1936.).

<sup>114</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusinski preveo M.), *Руски Новини*, Ђakovo, br./č. 474, 1935., 2.

svoju posebnu državu, koja se u početku zvala suzdalljsko-vladimirska, a potom moskovska (od varoši Moskve). Ti njihovi prvi knezovi došli su iz Kijeva, iz ruske dinastije "Rurikoviča". Ti se knezovi zajedno sa svojom družinom (vojskom) sebe zvali također Rus' Rus' (Русь, nap. Z. Z.), jer su iz Rus'-i oni potekli. Ali njihovi državljani, slavenska plemena Radimiči, Vjatiči i finska plemena Čud(i), Mer(i), Ves'(i), Mordva(ni), Karelj(i) i dr., to više nije bila Rus', Rusini. Oni su dakle bili državljani kneževa koji su iz Rus'-i došli. A Rusi su tada svoje državljane zvali "ljudi" (люди, nap. Z. Z.). I tako se tada govorilo o "litvanskim ljudima", "tatarskim ljudima", a to je značilo litvanski ili tatarski državljani. Svoje su državljane moskovski knezovi zvali "ruski ljudi" (руские люди, nap. Z. Z.) što znači državljani knezova, koji su došli od Rus'-i (od Kijeva). Iz toga pak dolazi ime Rus', Rusini, to je nacionalno ime Rusina (Ukrajinaca), a naziv "ruski ljudi" je spomen na podaništvo moskovskih predaka ruskim knezovima.<sup>115</sup> A Rusini su sebe sve do vremena velikoga hetmana Bogdana Hmeljnickog zvali Rusinima, a Moskalje su naši stari zvali Moskalji.<sup>116</sup> Tako su nas isto Poljaci, Turci, Nijemci, Francuzi, Švedi, Englezi od 9. do 17. stoljeća zvali Rusinima ili latinski Ruteni, a Moskalje su pak zvali Moskoviti (Московити, nap. Z. Z.) ili Mosci (Мосци, nap. Z. Z.) ... A važno je spomenuti i to da su Moskalji sebe zvali "ruskim" ili "moskovskim" ljudima, a naš narod su zvali "litavskim ljudima", a od 15. stoljeća i Čerkezima. Time su oni Moskalji priznali da su oni jedan narod, a mi Rusini pak drugi. Takva je eto povijest našega imena do 17. stoljeća.<sup>117</sup>

Naziv *ruski ljudi* tako je na neki način bila oznaka "državljanstva", ali je s vremenom prerastao u nacionalno ime za Ruse (Moskalje, nap. Z. Z.), iako su paralelno uz to ime upotrebljavali i drugi naziv, *moskovski ljudi*, sve dok car Petar I. nije prijestolnicu premjestio iz Moskve u Sankt Peterburg i uveo službeni naziv Rossija (Россия) i *ruski ljudi* (русские люди). Nazivi Rus' i ruski počeli su se u "našem narodu" (misli se na Rusine, nap. Z. Z.) gubiti u XVII. stoljeću nakon ustanka Bogdana Hmeljnickog, a posebno u XVIII. stoljeću, nakon poraza hetmana Mazepe pod Poltavom 1709. godine. Umjesto Rus', Rusini, ruski počeo se ustaljivati naziv *Ukrajina*, *ukrajinski*.<sup>118</sup> Ime Ukrajina je, dakako,

<sup>115</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusinski preveo M.), *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 475, 1935., 2.

<sup>116</sup> Bogdan Hmeljnicki/Богдан Зиновій Михайлович Хмельницький (1595.–1657.), ukrajinski hetman i plemić te jedna od najvažnijih figura u ukrajinskoj povijesti. Predvodnik nekoliko kozačkih ustanaka ukrajinskih kozaka protiv poljske vlasti tijekom 1648.–1654. Potpisnik je *Perejaslavskog sporazuma* (1654.) temeljem kojega je velik dio ukrajinskih zemalja ušao u zajednicu s Moskovskim Carstvom. Autonomiju Ukrajine-Rus'i, predviđenu tim sporazumom, Moskva nije poštovala, zbog čega je Hmeljnicki tražio očuvanje ukrajinske samostalnosti u savezništvu sa Švedskom i Osmanskim Carstvom. Polemike oko stvarnih odredbi toga sporazuma ostale su prisutne u stručnim, a nadalje historiografskim krugovima sve do danas, pa se tako *Perejaslavski sporazum* u ukrajinskoj historiografiji naziva čak i *Perejaslavskim nesporazumom*.

<sup>117</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusinski preveo M.), *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 475, 1935., 2.

<sup>118</sup> Ivan Stepanovič Mazepa/Іван Степанович Мазепа (1639.–1709.), ukrajinski hetman i plemić i svojevrsni nasljednik Bogdana Hmeljnickog u smislu borbe za ukrajinsku samostalnost. Oslanjajući se kao i Hmeljnicki na savezništvo sa Šveđanima, poginuo je u bitki kod Poltave 1709. godine. Osim vojno-političkog angažmana, značajan je i Mazepin kulturno-umjetnički

mlađe od imena Rus' i u početku se tim imenom zvao isti kraj koji se nekada zvao Rus' i Rosava, pozivajući se na Kijevski ljetopis u vezi sa smrću kneza Vladimira Monomaha početkom XII. stoljeća.<sup>119</sup> U dijelu tog iskaza citira se dio navedenog izvora *Україна о нем много постогна*, što bi značilo da je Ukrajina za njim jako tugovala. Naziv *Ukrajina* počinje se, prema navodima u spomenutom tekstu, širiti u XV. i XVI. stoljeću, vjerojatno s početkom razvoja ukrajinskog kozaštva. Razvojem i jačanjem kozaštva sve se više širilo i ukrajinsko ime, a da je ovaj naziv imao i službenu težinu svjedoči i činjenica da se kozački hetman početkom XVII. stoljeća Petro Konaševič Sagajdačnij<sup>120</sup> potpisivao kao *hetman Ukrajine na obje strane Dnjepra*. Jednako se tako i Bogdan Hmeljnicki nazivao *hetman Ukrajine*.<sup>121</sup>

To ime "Ukrajina" ili "Mati – Ukrajina" za označavanje države ukrajinskih kozačkih hetmana, a i za označavanje svih krajeva gdje je živio naš narod, nalazi se od tada stalno u narodnim pjesmama, kozačkim dumama, u različitim knjigama i dokumentima. Tako isto tuđi narodi (Nijemci, Francuzi, Englezi) koriste to ime za označavanje naše očevine (domovine, nap. Z. Z.) u svojim pismima do europskih vladara kao ime cijele naše nacije i cijele naše zemlje.<sup>122</sup>

Postupnim širenjem ukrajinskog imena došlo je do potiskivanja imena Rus' i ruski, a prijelomni trenutak prema poimanju Rusina (Ukrajinaca) zbilo se nakon sklapanja Perejaslavskog sporazuma (1654.), ponajprije da se *naš narod imenom razlikuje od Moskalja, koji su sebe zvali "ruski ljudi"*.<sup>123</sup>

Na kraju XIX. stoljeća ostao je naziv Rus', ruski samo na Volinju i Podolju i u Galiciji, odnosno tamo gdje je "naš narod" živio s Poljacima i nije imao za susjede Moskalje. A kad su Moskalji krajem 18. stoljeća osvojili Podolje i Volinj, ime Rus' počelo je i tamo propadati. Prije Prvoga svjetskog rata još se upotrebljavalo ime *Rusin* i Rus' u Galiciji i na Bukovini te na Hornjici, odnosno u tim krajevima gdje *naš narod nije bio u susjedstvu "ruskih ljudi", tj. Moskalja i mogao je bez štete po sebe koristiti svoje staro ime Rusin. Ali i u Galiciji još pred rat, a osobito nakon rata i ukrajinske revolucije, koja je našem narodu donijela vlastitu državu (nažalost vrlo kratkoga vijeka) prihvatilo se sasvim novo ime*

doprinos vezan za crkvenu kulturu istočne Europe, pa se upravo u njegovo vrijeme stvara i ukrajinski kozački barok koji je ukrajinsku kulturnu baštinu učinio prepoznatljivom i širim (zapravo)europskim krugovima.

<sup>119</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusinski preveo M.), *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 476, 1935., 2.

<sup>120</sup> Petro Konaševič Sagajdačnij/Петро Конашевич Сагайдачний (1570.–1622.), ukrajinski plemić i hetman registriranog kozaštva, odnosno otaman Zaporoške vojske. Organizator uspješnih pohoda ukrajinskih kozaka protiv Krimskog hanata, Osmanskog Carstva, ali i Moskve. Nakon sudjelovanja u Rusko-poljskom ratu 1618., zajedno sa Zaporoškom vojskom pristupio Kijevskom (Bogojavlenskom) bratstvu koje je istupalo protiv kolonizatorske politike plemićke Poljske spram ukrajinskog teritorija. Umro je od posljedica ranjavanja u bitki kod Hotima 1621. godine.

<sup>121</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusin. preveo M.), *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 476, 1935., 2.

<sup>122</sup> *Isto*, 2.

<sup>123</sup> *Isto*, 2.

*Ukrajina, Ukrajinci. Staro ime Rusin, ruski ostalo je pak na Hornjici i kod nas u Bačkoj i Srijemu.*<sup>124</sup> *Tako su eto imena Ukrajina i Ukrajinci prihvaćeni umjesto starih Rus' i Rusini. A kada su Moskalji sebi prisvojili naše staro ime prisvojili su s time, jasno, i našu povijest i književnost i počeli se s njima hvaliti kao svojim. Ali ne maju Moskovu pravo na to... Mi Rusini, a ne Moskovu smo pravi potomci starih Rusina ili Rusiča. Staroruska povijest i kultura je naša, a ne moskovska (rosijska) i stara Rus' to je današnja Ukrajina, to je jedno te isto... Mi Ukrajinci smo pravi Staro-rusini, pravi nasljednici Vladimira Svetoga. Sve to smo rekli našim čitateljima zato da se ne daju obratiti, da smo mi Rusini ili Ukrajinci isto što i Rusi-Moskovi...*<sup>125</sup>

Potvrdu o tome da je rusinsko ime samo stariji naziv za narod koji je poslije preuzeo novo, ukrajinsko ime nalazimo i u kasnijim brojevima RN-a. U dva velika teksta na naslovnici tjednika, u skraćenoj verziji, ponavljaju se navodi iz prethodnih citata: *Stara naša imena Rusini, ruski zadržala su se najduže na južnoj strani Karpata na tzv. Hornjici, ili Potkarpatskoj Rus'-i i među nama u Bačkoj i Srijemu.*<sup>126</sup>

Kao dva osnovna razloga zbog kojih se staro ime zadržalo na Hornjici, a onda i prenijelo u južnoslavensko područje, autor (M. F.) ističe udaljenost od Moskalja i činjenicu da su fizički bili odvojeni od svojega naroda na sjeveru, za Karpatima. Odvojenost od Ukrajine odrazila se i na zadržavanje starog imena iz ranijeg kolonizacijskog razdoblja u redovima bačkih i srmskih Rusina: *Govorili smo da je naše novo narodno ime Ukrajina, Ukrajinci bilo u našim krajevima slabo poznato, jer smo živjeli sasvim otrgnuti od našeg narodnog korijenja i noviji razvoj narodnog života u našoj staroj domovini slabo nam je bio poznat. A kad se počelo širiti naše narodno buđenje nakon rata, i kad samo osobno u našim narodnim novinama počeli donositi vijesti iz života našega naroda u Galiciji i na Ukrajini, počela se među našim narodom utvrđivati svijest, da smo mi jedno, jedan narod s ukrajinskim narodom pod Poljskom i na boljševičkoj Ukrajini, a jasno da je time kod nas postalo poznatije naše novo narodno ukrajinsko ime.*<sup>127</sup>

Potvrdu o rusko (rusinsko)-ukrajinskom etničkom jedinstvu, pa onda i objašnjenje za stvaranje sintagme rusko-ukrajinski narod ili naziva Rusini-Ukrajinci, nalazimo i u velikom naslovnom tekstu "Kako je nastao naš narod" iz 1936. godine.<sup>128</sup> Kontinuitet koji uočavamo u zastupljenosti ove teme na stranicama RN-a dodatno upućuje na potrebu upoznavanja s novim imenom, očito uz to potaknutom određenim razmimoilaženjima oko problema njegova prihvaćanja. Ono što se u gotovo svakom od priloga u uvodnome dijelu svih tekstova donosi jest povijesna kontekstualizacija geneze nastanka spomenutog nazivlja kako bi se argumentirano demantirale tada prisutne rasprave pojed-

<sup>124</sup> Isto, 2.

<sup>125</sup> "Назви Русь и Україна" (s ukrajinskog na rusin. preveo M.), *Руски Новини* (Đakovo), br./č. 478, 1935., 3.

<sup>126</sup> "Наше народне ьено (I)", *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 505, 1935., 1.

<sup>127</sup> M. F., "Наше народне ьено (II)", *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 506, 1935., 1.

<sup>128</sup> "Як постал наш народ", *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 539, 1936., 1.



nih krugova o tome ima li ukrajinsko ime uopće ikakve veze s *ruskim* (rusinskim, nap. Z. Z.) imenom. Afirmacija ukrajinskoga imena zamjetna je ne samo kroz korištenje kompromisne sintagme *rusko-ukrajinski* narod ili *Rusini-Ukrajinci*, nego i kroz sve učestalije samostalno isticanje ukrajinskoga imena.

Službena potvrda toga priznanja ostvarena je tijekom 31. srpnja te 1. i 2. kolovoza 1936., kada je održan skup školaraca u Keresturu, koji je otvorio M. Bučko referatom "Na pragu novoga života".<sup>129</sup> Skupu je kao izaslanik prisustvovao potpredsjednik društva *Prosvita* Đ. Bindas te izaslanik *Ukrajinske studentske gromade* iz Zagreba O. Koropenj. Na kraju skupa doneseno je nekoliko zaključaka koji bez potrebe ikakve analize svjedoče o karakteru samoidentifikacije tadašnjih Rusina u Kraljevini Jugoslaviji:<sup>130</sup> 1. *Ukrajinski školarci iz Bačke i Srijema okupljeni na II Skupu svojega Saveza, utvrđuju da su Ukrajinci u Bačkoj i Srijemu krvno povezani sa cijelom ukrajinskom nacijom, a koji su dosad sa svojom nacijom bili u slabim duhovnim i materijalnim vezama. Ta pojava, sada kada su svi dijelovi velike Ukrajinske nacije za konačno nacionalno oslobođenje, štetna je kako za cijelu naciju tako i za nas koji smo njezin ogranak. Svaki Ukrajinac ... dužan je postupati prema idejama i potrebama ukrajinske nacije, stoga mi uzimamo na sebe cilj preporučiti Ukrajince u Bačkoj i Srijemu u tom pogledu, da i oni ispunjavaju dužnosti svojega naroda i da pokažu svoju vrijednost u trenutku dobivanja i konačnog formiranja ukrajinske državnosti. 2. Želimo od sebe stvoriti novi tip Ukrajinca – borca svjesnog i tvrdog, koji će moći razumjeti jedinstvo svojih privatnih interesa sa nacionalnim interesima i koji će ostati vjeran ideji do krajnjih posljedica...* 3. *Stajati na principima Sobornosti Ukrajinske Nacionalne Ideje, kao i rada za njezinu realizaciju mi se odlučujemo povezati s našim organizacijama na ovdašnjem terenu ... u cilju zajedničke suradnje. 4. Tvrdimo da naša srca biju zajedno sa srcima svih Ukrajinaca, stoga se i slažemo s težnjama ukrajinskog naroda, a oštro osuđujemo djelatnost tih grupa koji svojim činom ometaju ukrajinsku naciju na putu do slobode. 5. Osuđujemo uskogrudnost kojom su sva naša sela zadojena, da se je stvorilo tijelo "patriota" tih sela i mi ćemo se protiv te uskogrudnosti boriti na svakom koraku. 6. Prljavu rabotu batogaških izdajica najoštrije osuđujemo jer oni šire pomutnju u našem narodu putem propagande pravoslavlja i moskofilstva i dovode do još većeg cijepanja i razbijanja našega života. Stoga ćemo se protiv toga uvijek i svugdje najžešće boriti, na sve moguće načine. 7. S obzirom na sve gore spomenuto želimo da te rezolucije ne ostanu prazna slova, već da se ukažu u cijelom našem životu i idejnom radu.*

Potreba javnog istupanja Rusina, vezano za učvršćenje novog narodnog (ukrajinskog) imena među južnoslavenskim Rusinima, kako bi se proklamirala svijest o jedinstvu s ukrajinskim narodom, očito ukazuje na sve snažnija antiukrajinska strujanja koja su se najvjerojatnije s Hornjice prenijela na područje Kraljevine Jugoslavije.

<sup>129</sup> "Схадзка наших школярох", (Urednik), *Руски Новини*, Đakovo, br./č. 562, 1936., 1.

<sup>130</sup> *Isto*, 1.



Od 1937. uredništvo lista prelazi u Ruski Krstur (15. siječnja), dok je za ovu temu zanimljiva ukupna zastupljenost radova rjeđa. Raznolikost glavnih rubrika razdijeljena je obično na četiri osnovne cjeline: *Najvažnije vijesti*, *Širom svijeta*, *Iz naših valala* i *Iz naše države*. Dominirale su teme koje su se bavile komunizmom, gospodarskim pitanjima te s time povezanim položajem zemljoradnika, kao i sve više rastućom socijalnom bijedom. Spontano iščezavaju dotad redovite vijesti iz Ukrajine, ali se i dalje prate novosti iz Hornjice. Razlog tome ne bi trebalo tražiti u kakvom eventualnom odmicanju od ukrajinskih pitanja ili distanciranosti spram službenog ukrajinskog prostora i zbivanja vezanih za njega, nego u činjenici da je prostor Istočnih i Zapadnih Karpata bio politički odijeljen i da je vijesti s Hornjice u tim okolnostima bilo lakše pratiti.

Težište sadržaja naslovnih članaka 1937. sustavno počiva na analizama problema unutarnjeg jedinstva, koje je očito zahvatilo predstavnike rusinske zajednice u tadašnjoj Jugoslaviji. Potvrđuju to i neprestana nastojanja predstavnika oko društva *Prosvita* kroz njihovo stalno podsjećanje na ulogu ovoga društva u očuvanju narodnoga jedinstva i identiteta bačvansko-srijemskih Rusnaka.<sup>131</sup> *Prosvita* je u tim analizama predložena kao centar i zalog jedinstva Rusnaka Jugoslavije koji u to vrijeme očito nisu dijelili iste kulturno-političke poglede na cjelokupnom prostoru svojega naseljavanja.<sup>132</sup> Tekst "Naša Hornjica" otkriva nam širu rasprostranjenost rusinskoga razmimoilaženja koje je, čini se, počivalo upravo na matičnom prostoru, tada zahvaćenom *velikom razbije-nošću narodnog života*.<sup>133</sup> Razbijenost narodnoga života jasno se očitovala kroz podijeljenost na dvije glavne struje: *batogaško-moskofilsku* i *ukrajinsku*, što se na znakovit način reflektiralo i na pripadnike starijih migracijskih valova, tj. potomke onih čiji su preci s Karpata (Hornjice) naselili bačvansko-srijemski prostor do prije kraja XIX. stoljeća. Iako je zamjetna osjetljivost južnoslavenskih Rusnaka na zbivanja na Hornjici, na području južnoslavenskih kolonija zamjetan je i drugi problem toga tipa, a to je potreba da se iskorijeni poistovjećivanje rusinskoga imena s moskovskim-ruskim.<sup>134</sup> Antiukrajinske tendencije na Hornjici bile su vrlo snažne iako je, kako se navodi u tekstu, većina naroda bila za jedinstvo ukrajinskoga naroda. Spominje se *promadžaronska batogaško-moskofilska* struja koja svoje korijene vuče još iz vremena ukrajinskoga preporoda u Galiciji te pokušava na Hornjici uspješno provesti antiukrajinsku agitaciju.<sup>135</sup> Kao dokaz većinskog proukrajinskog priklanja stano-vništva na Hornjici autor (M. E.) u prilogu citira riječi izgovorene na kongresu učitelja u Užgorodu: *Nama nije dosta da vlada prizna je da je Potkarpatska Rus' Ukrajinska. Mi želimo, da nam ne priječi širenje među narodom njegovu pravu narodnu*

<sup>131</sup> "Наша Просвіта", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 9 (672), 1937., 1.; "Нашо просвітні змагання", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 10 (673), 1937., 1.

<sup>132</sup> "Потреба єдності", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 12 (675), 1937., 1.; "Єдност наша сила", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 21 (684), 1937., 1.

<sup>133</sup> "Наша Горніца", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 13 (676), 1937., 2.

<sup>134</sup> "Народна свідомість и історія", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 40 (702), 1937., 1.

<sup>135</sup> "Наша Горніца", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 13 (676), 1937., 2.

*ukrajinsku kulturu, koja jedina može izliječiti bolest naše zemlje.*<sup>136</sup>

Osim navedenih političkih uzroka o kojima čitamo posredno, pod naslovom "Što nas to zavađa?" doznajemo i o drugim (unutarnjim) uzrocima nesloge južnoslavenskih Rusina, u kojem se navodi nekoliko glavnih razloga njihove nesloge: zavist, prevladavanje lokalpatriotizma (*valalski patriotizam*), neprosvijedenost i nedostatak svijesti o potrebi narodne prosvjete, koja se kod velikog dijela naroda još uvijek doživljavala kao luksuz, te samim tim i nedostatak snažne inteligencije koja bi svojim sustavnim radom utjecala na homogenizaciju naroda i njegov razvoj.<sup>137</sup> Dva ključna teksta ovoga godišta govore o Rusnacima i Ukrajincima u Jugoslaviji kao jedinstvenoj etničkoj cjelini, iz čega proizlazi trojnost nazivlja koje se odnosi na isti sadržaj: *Rusnaci – Rusini – Ukrajinci* jedinstven su narod: *Nas Rusnaka u Jugoslaviji ima oko 40 tisuća* (broj koji evidentno obuhvaća sve rusinske i ukrajinske naseobine, nap. Z. Z.). *Na našu žalost mi u Jugoslaviji živimo porazbacani daleko jedni od drugih. Razbacani smo po Bačkoj, Srimu, Slavoniji i Bosni... Mi Bačani i Srimci potječemo iz naših ruskih krajeva na Hornjici – Potkarpatske Rus'-i, a naša braća u Bosni i Slavoniji dolaze od naših ruskih zemalja u Galiciji.*<sup>138</sup>

U prilog ovoga citata ide i izvadak iz ukrajinskih listova u Lavovu (*Діло, Неділа*) posvećen ukrajinskim kolonistima u Jugoslaviji i prenesen u posljednjem broju RN-a za 1937. godinu. Sama činjenica da se u tekstu ukrajinskim elementom u Jugoslaviji ne smatra samo onaj tko pod ukrajinskim imenom dolazi na područje Bosne i Slavonije, ukazuje na to da se i Rusini Bačke i Srijema ubrajaju u ukrajinski nacionalni korpus te se stoga navodi kako *ukrajinski element u Jugoslaviji ne proizlazi samo iz jedne političke emigracije.*<sup>139</sup> Činjenica da se tekst iz ukrajinskih glasila – bez dodatnih komentara ili bilo kakvog negodovanja u pogledu interpretacija procesa rusinsko-ukrajinskih migracija na južnoslavenski prostor kao i s obzirom na uporabu ukrajinskoga nacionalnog imena – pojavljuje na stranicama lista namijenjenog Rusinima Jugoslavije ukazuje na to da možemo zaključiti kako su predstavnici Rusina tada bili suglasni sa svim navodima u tom, pa onda i nekim drugim sličnim člancima.

Osim vijesti iz Hornjice i Ukrajine u novinama iz 1938. nailazimo i na povremene preglede iz *ruske povijesti* kao i paralelne osvrte na iste pojavnosti i osobe iz književnosti koji ukazuju na povezanost *rusinskog* i *ukrajinskog.*<sup>140</sup> Etnička povezanost rusinskog i ukrajinskog elementa u Jugoslaviji, ali i izvan

<sup>136</sup> "М. Е., Наша Горніца", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 13 (676), 1937., 2.

<sup>137</sup> "Цо нам завадза?", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 22 (685), 1937., 1.

<sup>138</sup> "Руснаци у Югославиї", *Руски Новини*, Ruski Krstur, 1937., br./č. 39 (701), 1., br./č. 41 (703), 1.

<sup>139</sup> "Медзи своїма у цудзини", *Руски Новини*, Ruski Krstur, 1937., br./č. 50 (712), 2., br./č. 51 (713), 4.

<sup>140</sup> "Пребудитель нашого народу", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 10 (720), 1938., 1.; "Ювиль Просвити у Львові", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 10 (720), 1938., 2.; "Значене християнства за руски народ", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 10 (720), 1938., 2.; "Читане з рускей исторії", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 723-725, 1938., 2.-3.; "Талицко-Волинська Держава", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 722, 1938., 2.

nje, jasno se očitovala i u govoru tadašnjega predsjednika *Ruskog Narodnog Prosvitnog Društva* D. Bindasa (6. X. 1938.) koji je, osvrnuvši se na djelatnost toga društva od 1919., upozoravao na stalnu potrebu prosvjetnoga djelovanja, pri čemu je uzore tražio upravo na području tadašnje Ukrajine: *Braćo Rusini! Nemojte misliti da je današnje vrijeme u kojem živimo drugačije, nego što je bilo prije 20 godina – ono je isto kao što je i tada bilo – tj. Rusnacima je potrebna prosvjeta i organizacija kakvu imaju i drugi narodi... Krasan primjer nacionalne svijesti daju nam naša braća Rusini-Ukrajinci u Poljskoj Galiciji.*<sup>141</sup>

Opis Hornjice, odnosno karpatoruske države, dodatno potvrđuje tadašnje stavove o etničkom jedinstvu rusinskog i ukrajinskog elementa: *Karpatska Rus' kao što i samo ime govori leži pod Karpatima i to s južne strane. Naš rusko-ukrajinski narod živi s obje strane Karpata, i na sjevernoj gdje je Galicija i na južnoj gdje je Potkarpatska Rus' ili kako naši kažu Hornjica. Hornjica se zove zato jer je taj naš kraj najvećim dijelom položen u gorama. I mi ju zato jednom zovemo karpatska odnosno Potkarpatska Rus', a nekad Hornjica, a zovu ga i Karpatska Ukrajina jer naš narod na Hornjici je dio rusko-ukrajinskog naroda kao i kraj (zemlja, nap. Z. Z.) gdje taj naš narod živi – naša Hornjica je, dakle, djelić cijele domovine našega naroda, koja se jednim imenom zove Ukrajina. Svjetske novine tako u najnovije vrijeme zovu našu Hornjicu jednom Potkarpatska Rus', a jednom Potkarpatska Ukrajina.*<sup>142</sup>

Kratkotrajne teritorijalno-političke promjene na Hornjici, koje su se sustavno i pažljivo pratile na stranicama RN-a, neupitan su dokaz privrženosti južnoslavenskih Rusina ne samo prema tim zbivanjima, nego i nomenklaturi pod kojom su se ona odvijala: *Velika je bila radost Karpatske Ukrajine, a i među cijelim ukrajinsko-ruskim narodom na cijelom svijetu kada je 6. listopada ove godine na Hornjici u Užgorodu postavljena samostalna vlada, a kutić rusko-ukrajinske zemlje na Karpatima je postao slobodna država... Imamo svoju vlastitu državu, svoj slobodni kutak na zemlji! Svoju vlastitu vladu na okraju naše zemlje! – tako se radovala duša svakog Rusina Ukrajinca, koji je bio svjestan kakva teška sudbina je pritisnula njegov kraj... Taj strašni udar će rusko-ukrajinski narod izdržati, jer izdržao je i gore udarce, ali zato trebamo imati veliku vjeru da je Bog s nama, pravda i pravo. Svaki Rusin Ukrajinac neka skupi u sebi svoju nacionalnu svijest, neka se tvrdo drži svojega, neka bude častan i dobar čovjek, snažan moralno i materijalno.*<sup>143</sup>

Vidimo da su zbivanja na Hornjici, kao i problem položaja *ruskoga* naroda, odnosno Rusina/Rusnaka, doživljavani kao dio ukrajinskoga pitanja te je u tom smislu doživljavana i borba za samostalnu ukrajinsku državu: *U jesen ove godine cijeli se svijet počeo interesirati našim ruskim narodom. Ukrajinski*

<sup>141</sup> "Бешета предсид. Просвиуи о. Д. Биндаса отримана на главней схадзки 6. X. 1938.", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 740, 1938., 2.

<sup>142</sup> "Шлебодна Карпаторуска держава – опис жеми", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 744, 1938., 2.; "Поволанка Рускому народу", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 745, 1938., 2.

<sup>143</sup> "Дні радості и смутку нашої Горніці", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 746, 1938., 1.; "Хто зрадзел наш народ на Горніці", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 746, 1938., 2.

*problem odnosno problem postojanja samostalne države našega naroda počeo je zanimati sve u svezi dijeljenja čehoslovačke države i proglašenja slobodne države na našoj Hornjici, koja je dobila ime Karpatska Ukrajina.*<sup>144</sup>

\*

Krajem 1930-ih i početak 1940-ih, kojima se zaključuje izlaženje *Ruskih novina*, bilježimo kulminaciju uvođenja "novoga" nazivlja koje je bilo motivirano tadašnjim političkim zbivanjima na području Hornjice, odnosno na dijelu prostora današnjih zapadnoukrajinskih zemalja (oblasti). Osim priloga iz povijesti Hornjice<sup>145</sup> bilježimo niz izvještaja o vojno-političkim događanjima na tom prostoru, koja su u karpatsko-ukrajinskoj povijesti ostala obilježena kratkotrajnim stvaranjem političko-teritorijalne samostalnosti na području Potkarpatja. U tim člancima zamjetna je učestala uporaba ukrajinskoga imena, umjesto rusinskog, kako u etničkom tako i političko-geografskom smislu, iz čega jasno iščitavamo da je Hornjica/Gornjica zapravo Karpatska Ukrajina (*Карпатська Україна*) te da se stanovništvo toga prostora smatra sastavnim dijelom ukrajinskoga naroda. Povezanost identifikacije Rusina s ukrajinskim ili samo rusinskim imenom zamjetna je i nakon spomenutih događanja, što se potvrđuje u kratkom tekstu podnaslova koji bilježi prilike na Hornjici nakon gubitka političke samostalnosti na tom području: *Sva sadašnja briga propagande Mađara na Gornjici je omrznuti ime Ukrajinac i širiti misao da je Ukrajinac isto što i lopov, bandit i da je biti Ukrajinцем sramota. Mađarska vlada ulaže veliki trud da uništi sve što je ukrajinsko: zabranjeno je govoriti ukrajinski (ali slobodno je govoriti mađarski), zvati sebe Ukrajinцем jer to je zločin protiv države. Svi uspjesi ukrajinske kulture uništeni su. Najzad, raspustili su gimnazije u Rahovi, Vel. Bičkovu, Sval'javi, Bilkah, Rakošinu i Perečinu, učiteljsku školu u Sevljušu, trgovačku akademiju u Svaljavi i V. Bereznom... i dosta narodnih škola. Namještaju tamo učitelje iz središnje Mađarske koji ne znaju naš jezik. Dosta škola je pretvoreno u tamnice.*<sup>146</sup>

Snažan zamah *ukrajinstva* očitovao se i kod južnoslavenskih *Rusina-Ukrajina*, a to znači na cijelom prostoru njihova naseljavanja (Bačka, Srijem, Bosna i Slavonija), neovisno o fazama njihova naseljavanja ili dotadašnjoj uvriježivosti rusinskog odnosno ukrajinskog etnonima. Tako se, između ostalih,

<sup>144</sup> "Своя власна держава", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 750, 1938., 1.; "Швет и ми", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 751, 1938., 1.

<sup>145</sup> "Наша Горніца у XIX. століттю", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 1, 1939., 5.

<sup>146</sup> "Зберане на Карпатську Україну", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 4, 1939., 2.; "Вибори у Карпатській Україні", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 6, 1939., 1.; "З нашої Горніци (Карп. України)", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 8, 1939., 2.; "Карпатоукраїнські сойм зидзе 9. марта", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 9, 1939., 1.; "Наш владика на Карпатській Україні", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 17, 1939., 1.; "Наш народ на Карпатській Україні и його жалосна доля", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 20-22, 1939., 2.-3.; "Горніца под Мадярську", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 24, 1939., 1.; "Терашни стан на Карп. Україні", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 27, 1939., 2.; "На мадярско-українській границі", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 47, 1939., 1.

pojavljuje članak o Ukrajcima u Vojvodini na koji se nadovezuje osvrt na život sunarodnjaka u sjevernoj Bosni: *Srpski dnevnik "Dan" u Novom Sadu donio je vijesti o Rusinima u Keresturu, koje oni stalno nazivaju Ukrajcima, jer i cijeli svijet nas tako zove i sama naša domovina Gornjica* (Hornjica, nap. Z. Z.) *u Karpatima sada se zove Karpatska Ukrajina*.<sup>147</sup>

U nastavku ovoga priloga RN prenosi sliku Srba o naseljenicima Vojvodine, koji sami sebe nazivaju uglavnom Rusinima, odnosno koriste rusinsko ime, ali im ne smeta da ih se naziva Ukrajcima jer su, kako vidimo iz citata, suglasni s time da su oni zapravo Ukrajinci. Iako je kroz niz članaka ovih novina interes za "braću" u Bosni neupitan, u jednom od tekućih priloga vidimo da se i rubrika *Iz naših sela* protegnula i na područje Bosne (Derвента), koja je jasno označena kao prostor mlađe rusinske (ukrajinske, nap. Z. Z.) kolonizacije.<sup>148</sup> Znakovita je i međusobna povezanost rusinskih i ukrajinskih manjinskih glasila na način da se uzajamno izvještavalo o učestalosti izlaženja jednih ili drugih, pa tako 1939. nalazimo dopis iz redakcije časopisa *Dumka* o tome da će od 1940. izlaziti kao kvartalnik časopis, a ne mjesečnik kao do tada. U tom se tekstu izričito navodi da je *Dumka* kvartalnik i časopis za sve *Rusine-Ukrajince* u Jugoslaviji koji će biti pisan na književnom jeziku kao i na *našem dijalektu*.<sup>149</sup>

Uzajamnost i jasno iskazivana istovjetnost rusinskog i ukrajinskog imena potvrđuje se i u priložima s početka 1940-ih, koji uglavnom obiluju sustavnim vijestima o boljševičkoj vladi u Galiciji te ratnim zbivanjima u Europi, dok je kao glavna unutarnja vijest odjeknula smrt grkokatoličkog vladike Dionizija.<sup>150</sup> Ukrajinsko ime, s kojim se rusinski predstavnici poistovjećuju etnički i politički, i dalje je bilo prisutno na stranicama ovoga tjednika.<sup>151</sup> Isprepletenost rusinsko-ukrajinskog imena i jedinstva u javnom životu potvrđuje se i u nizu povijesnih priloga, gdje uočavamo pojavu istih autora u rusinskim i ukrajinskim listovima, među kojima se ističe Mihajlo Firak.<sup>152</sup> U raspravi kulturnog

<sup>147</sup> "Терашни стан на Карп. України", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 27, 1939., 2.

<sup>148</sup> "Українці у Войводіні", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 7, 1939., 2.

<sup>149</sup> "З наших валалох – Дєрвента – Дхтляк Босна", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 30, 1939., 3.

<sup>150</sup> "З редакції Думки", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 40, 1939., 3.

<sup>151</sup> "Живот и діла Владики Дионизія", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 26, 1940., 2.; V. KOSTELNIK, Gavril TAKAČ, *40 godina saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske 1968. – 2008.*, Vukovar 2008., 42.-43.; *Hrvatski katolički pokret – Zbornik s međunarodnog znanstvenog skupa*, ur. Z. Matijević, Zagreb 2002., 789.-847. Dionisije Njaradi (1874.-1940.), križevački biskup (1920.-1940.) i nasljednik Julija Drohobeczkog iz Zakarpatja. Njaradi je bio prvi grkokatolički vladika Rusin, podrijetlom iz Ruskog Krstura. Gimnaziju i bogosloviju završio je u Zagrebu, a za svećenika (grkokatoličkog) zaređen je 1899. godine. Od 1914. imenovan je Apostolskim administratorom Križevačke eparhije, bio je i član Hrvatskog katoličkog seniorata. Godine 1936. Rusinima u Bačkoj kupio je tiskaru u kojoj je tadašnje *Rusko narodno prosvjetno društvo* tiskalo svoje novine, časopise i knjige, među kojima i *Ruski novini*.

<sup>152</sup> "Нашо студенти у Загребу", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 2, 1940., 1.; "Защ автономія за Карпатску Україну", *Руски новини*, Ruski Krstur, br./č. 39, 1940., 1.; "Бешєда председателя Просвити о. Д. Биндаса", *Руски новини*, Ruski Krstur, br./č. 47, 1940., 2.



priloga "Naša narodna pjesma" O. Timka<sup>153</sup> nailazimo na dodatnu potvrdu istovjetnosti rusinske i ukrajinske tradicije koju Timko tumači kroz tipologiju (književnu i regionalnu) narodne pjesme, gdje zaključuje: *Zauvijek raščistimo taj ukrajinski. Kojega smo naroda mi sinovi, o tome se nema više što pisati. Mi to dobro znamo. Stoga, kada je riječ o našoj pjesmi, tu se razumije ukrajinska pjesma iz svih krajeva, gdje naš narod živi. Naš veliki narod živi u različitim krajevima pod nejednakim uvjetima. Tako i njegovo duhovno stvaralaštvo, kao što je ovdje o pjesmi riječ, iako ima jedan karakter, ali ima različite forme. Profesor glazbe Nejedly, iako Čeh, ali kao stručnjak nam je kazao prstom i govorio: niti jedan narod u Europi nema u svojoj pjesmi karakter jedinstva kao što ima ukrajinski... iako postoje u toj pjesmi tri tipa: pri i zadnjiprovski, poljski i karpatski, to je sasvim prirodna stvar, ali jedna nit, jedno jedinstvo ih veže.*<sup>154</sup>

Svojevrsno "odstupanje" od ukrajinskoga imena može se uočiti u okviru, za ove novine vrlo važnog, priloga posvećenog 16. godišnjici izlaženja *Ruskih novina* koji je upotpunjen stihovima Gabora Kosteljnika iz kojih iščitavamo samo rusinsko, odnosno rusnačko, ali ne i ukrajinsko ime.<sup>155</sup> U izvatku iz stihova koji svjedoče uporabu samo navedenog (rusnačkog) imena zamjetna je i karakterizacija Rusnaka kao najmanjeg ogranka ruskog naroda!, što eventualno ostavlja i mogućnost da Rusnake u očima Kosteljnika doživimo kao zaseban i najmanji slavenski narod koji potječe od "ruskog naroda".

Дошли до мнє гласи	Гей, мили <u>Руснаци</u>	У <u>руским народзе</u>
З роздзеного краю	Гей, малючки браца	Ви остатні були
Же мойо <u>Руснаци</u>	Вера то ше, вера	Остатні, <u>найменши</u>
Уж новини маю	Нешка швет превраца	Та вас и забули

U posljednjih 14 brojeva *Ruskih novina*, koji su izašli 1941., dominiraju ratni izvještaji koji su potisnuli i vijesti s Hornjice i iz Galicije. Od domaćih priloga uglavnom bilježimo članke o problemima školstva i prosvjete uopće te priloge o gospodarskim pitanjima. Među tim priložima nailazimo na opsežan osvrt čitatelja I. Timka koji sebe smatra *Rusinom-Ukrajincem*, čiji se jezik potpuno razlikuje od ruskog (moskovskog, nap. Z. Z.). Svoj dijalog s nepoznatim čovjekom koga je susreo na putu donio je gotovo u cijelosti, a njime potvrđuje koliko su u to vrijeme još bile zamagljene predodžbe o *Rusinima-Ukrajincima*, kao i o relativno velikoj uvriježenosti ukrajinskoga imena te djelomičnog poistovjećivanja ukrajinskog s ruskim/moskovskim imenom.<sup>156</sup>

<sup>153</sup> М. ФИРАК, "Велики людзе в эашой истории", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 10-14, 1940., 2-5.

<sup>154</sup> О. ТИМКО, "Наша народна писня", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 50-52, 1940., 2-3.

<sup>155</sup> О. ТИМКО, "Наша народна писня", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 52, 1940., 2.

<sup>156</sup> "16-рочница Руских Новиных (4. XII. 1924. – 4. XII. 1940.)", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 49, 1940., 2.

\*

Iščitavanjem novinskoga tjednika *Ruski novini* u razdoblju od 1924. do 1941. uočavamo višestruko etnonimsko nazivlje (*Rusin, Rusnak, Rusin-Ukrajina, Ukrajinac, ruski narod*), zastupljeno u tekstovima gotovo svih priloga, kao (samo)identifikacijsku oznaku za rusinsku manjinu u Kraljevini SHS. Sveukupna isprepletenost kao i složenost suodnosa korištenih pojmova odraz je višestoljetnih povijesnih zbivanja koja su u stoljećima prije doseljavanja Rusina na jug Monarhije na drugačiji način obilježila prostor Karpata, Galicije i Bukovine u odnosu na tadašnje istočnoukrajinske zemlje. Političko-teritorijalne promjene između dva rata nadovezale su se na povijesne procese i time nametnule neke nove ideološke obrasce koji su, barem za neko vrijeme (*moskofili*), zaživjeli ne samo na prostoru Karpata, nego su svoj odjek našli i među Rusinima u dijaspori. Tragom korištenoga nazivlja, ali ponajviše svjedočenja o kojima čitamo na stranicama *RN*-a, možemo jasno utvrditi da rusinska dijaspora na južnoslavenskome prostoru između dvaju svjetskih ratova nije bila jedinstvena u pogledu poistovjećivanja ili nepoistovjećivanja s ukrajinskom nacijom. S tim u vezi jasno je da ni svi Rusini u Kraljevini Jugoslaviji nisu pristajali uz ideje *Ruskog narodnog prosvjetnog društva*, pokretača i vlasnika spomenutog tjednika. Predodžbe Rusina o sebi i vlastitoj etno-jezičnoj pripadnosti, kakve su predstavljane i sustavno isticane na stranicama *RN*-a, predstavljale su stoga tek djelomičnu sliku one koju je ova manjina kao cjelina tada imala o sebi. Otklon od predodžbi prema kojima su južnoslavenski Rusini sastavni dio ukrajinskoga naroda otkriva postojanje svojevrzne antiukrajinske opozicije u redovima južnoslavenskih Rusina. Moskofilski rusinska opozicija, indoktrinirana rusofilskim kretanjima u matičnoj postojbini, počela se 1933. i službeno okupljati oko novoosnovanog rusinskog manjinskog glasila *Zarja*.<sup>157</sup> Nacionalno pitanje kao i pitanje identiteta, koje se kod Rusina okupljenih oko *RN*-a definiralo kroz isticanje neupitne pripadnosti ukrajinskoj naciji, za pristaše *Zarje* kao takvo nije postojalo, stoga je i svako poistovjećivanje Rusina s Ukrajinima za njih bilo posve neprihvatljivo. Rusofilski orijentacija dijela rusinskoga stanovništva u Zakarpatju kod *zarjaša* je oblikovala istovjetne stavove o nepriznavanju ukrajinske nacije, odnosno priznavanju samo jednog jedinstvenog ruskog naroda čiji su Rusini sastavni dio. Polemike i sučeljavanja dviju rusinskih struja na slavenskome jugu intenzivirale su se od 1930-ih, što možemo pratiti putem sve češćih naslovnih priloga u kojima se osuđuju izdajnici (tzv. batogaši) i rušitelji narodnoga jedinstva te reagiranja na istupe i optužbe *zarjaša*.

S obzirom na to da geneza toga sučeljavanja ni prostorno ni kronološki nije bila prvobitno ukorijenjena na južnoslavenskome tlu, nomenklaturna raznolikost koju uočavamo i sustavno pratimo u svim brojevima *Ruskih novina* ne može se razumjeti bez poznavanja šireg povijesnog konteksta u kojem su dotični stavovi, kao i etnonimi, izvorno oblikovani. To pak posebno uključuje, u to vrijeme snažno isticano, pitanje ukrajinske nacionalne integracije te inici-

<sup>157</sup> "Українски націонални хор у Німецькей", *Руски Новини*, Ruski Krstur, br./č. 6, 1941., 2.

jative za stvaranje samostalne ukrajinske države. Nejedinstveno poimanje tih, tada aktualnih, procesa dovelo je kod Rusina na jugu do određenog raskola koji se manifestirao kroz oblikovanje dviju oprečnih struja: *rusinsko-ukrajinske* i *rusinsko-moskofske*.

Bez obzira na to u službenom državnom i statističkom zavodjenju Kraljevine Jugoslavije uporabni etnonim bio je i ostao rusinski (*Rusini*) bez uvođenja ukrajinskoga imena ili etnonimskih složenica poput one korištene u tekstovima *Ruskih novina* (*Rusini-Ukrajinci*). Takve su složenice zapravo ostale interne, neslužbene inačice imena, dok je ukrajinsko ime kao samostalni etnonim na južnoslavenskim prostorima službeno zaživjelo tek od statističkog popisa iz 1971. godine. Inicijativa za to došla je iz redova dotične manjine, a ne od strane tijela nadležnih za manjinska pitanja tadašnje SFRJ.<sup>158</sup> Uzimajući u obzir taj podatak, a još više razvojni put etnonimske jedinstvenosti imena *Rusin* – utkanog i u tradicije ukrajinskih preporodnih kretanja, gdje figurira kao staroukrajinsko ime prije afirmacije ukrajinskoga nacionalnog imena na cjelokupnom ukrajinskom etničkom prostoru – treba naglasiti da u etnonimu Rusin živi dio povijesne baštine i naslijeđa manjine koja se danas označava isključivo imenom *Ukrajinci*.

Stoga se suvremeno supostojanje etnonima Rusin i Ukrajinac, kao dvaju zasebnih etnonima i dviju oznaka za dvije posebne manjine u Republici Hrvatskoj, velikim dijelom može objasniti i pokušati razumjeti u kontekstu povijesnih zbivanja i okolnosti koje se dijelom zrcale i na stranicama *Ruskih novina*, ali pritom treba znati da se u skladu s istim dotični etnonimi danas više ne mogu interpretirati.

S obzirom na specifičnost i višestrukost rusinskoga identiteta, u okviru ove analize treba još upozoriti i na njegovu snažnu vjersku komponentu (grkokatoličanstvo), za koju bi se moglo reći da je u to vrijeme imala čak značajniju hijerarhijsku vrijednost od etničke ili nacionalne komponente, iako se stječe dojam da se o njima nešto više pisalo.

Budući da je istraživanje provedeno ovim radom samo jedan od mogućih pristupa, ono kao takvo odriče bilo kakve subjektivne interpretacije, osim onih koje su istaknute u njegovu uvodu, te ni u kojem dijelu i ni na koji način nema svrhu služiti kao sredstvo *za* i *protiv* u suvremenim rusinsko-ukrajinskim polemikama oko pitanja rusinskoga identiteta i prava na samoodređenje na teritoriju Republike Ukrajine ili izvan njega. Riječ je isključivo o historiografskoj analizi, koja je sustavno argumentirana po etapama obrade navedenog izvora, u namjeri da se hrvatskoj historiografskoj javnosti približi nomenklatura kojom se dosad baratalo na različite načine te da se kroz to predstavi (samo) identifikacijska predodžba rusinske manjine na stranicama njihova novinskoga tjednika *Ruski novini*. Drugi, ne manje važan, motiv jest svakako da se istraživanjem ove teme barem djelomice potakne na bolje poznavanje kulturno-povijesne baštine Rusina i Ukrajinaca, koja je u hrvatskoj historiografiji, pa onda i široj javnosti, neopravdano zanemarena te kao takva premalo poznata.

<sup>158</sup> E. BARIĆ, *n. dj.*, 126.

## SUMMARY

RUSYNS WRITING ABOUT THEMSELVES IN THE PAGES OF *RUSKI NOVINA* (РУСКИ НОВИНИ)

The minority newspaper *Ruski novini* was the first official newspaper of the South Slav Rusyns in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. The founder and owner of the newspaper *Ruski novini* was the *Rusko narodno prosvjetno društvo* (R.N.P.D.), founded in Novi Sad in 1919. Through a systematic review of all issues from 1924 to 1941, the author on the basis of relevant contributions to the newspaper attempts to show what the Rusyns wrote about themselves and what in terms of this then was their self-identifying perceptions and nomenclature (Identity I.) in the interwar era. In an effort to make the article as transparent as possible the textual analysis is accompanied by citations of the materials used which for the most part are translated, while a smaller portion is attached in its original form in order to more vividly respond to questions about research approach. Since the research results are based on materials from the first half of the 20<sup>th</sup> century, they must be treated exclusively in the context of historiography and scholarship. With reference to current self-identifying perceptions of the Rusyns, this work has no particular merit since the conceptual limits of Identity I. analyzed in this article are set by the time and conditions in which the Rusyns lived more than eight decades ago when this newspaper was being published.

Key words: Rusyns/Rusnaks, Ukrainians, *Ruski novini*, minorities, minority newspapers, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia, self-identification (Identity I.)